

A D A M

Een verhaal van God en de mens

Dr. G. Ubbink

INHOUDSOPGAVE

1. HET SCHEPPINGSVERHAAL	3
2. CREATIONISME EN EVOLUTIELEER.....	11
3. DE PARADIJSMENS	19
4. DE ZONDEVAL	27
5. HET KWAAD IN DE WERELD	33
6. DE OERGESCHIEDENIS NA HET PARADIJS	44
7. DE LAATSTE ADAM.....	54

1. Het scheppingsverhaal

Toen aan het eind van de negentiende eeuw de evolutieleer van Darwin algemeen bekend werd, ontstond er in de kerk een grote verontrusting en verontwaardiging. Hier schenen geloof en wetenschap lijnrecht tegenover elkaar te staan. In veel publicaties werd er op gewezen dat we aan het historisch karakter van het scheppingsverhaal moesten vasthouden, omdat het schriftgezag en daarmee het hele christelijke geloof in het geding was. In de Gereformeerde kerken ontstond op de synode van Assen in 1926 daarover zelfs een scheuring. Dit is thans allemaal lang geleden, maar nog altijd bestaat in veel kerkelijke kringen onzekerheid over deze dingen en meent men dat in de evolutieleer de grondslagen van het christelijk geloof worden aangetast. In Amerika is de strijd tussen het creationisme en de evolutieleer de laatste tijd weer opnieuw opgelaaid. De vragen zijn nog niet opgelost en bij ons praat men er eigenlijk liever niet meer over. Velen bijten zich vast in de vraagstelling of de mens door God is geschapen, of dat hij van een aap afstamt en dan zal elke gelovige het eerste belijden. Maar er is door de theologie nog nauwelijks geprobeerd de scheppings- en evolutieleer met elkaar te verzoenen.¹ Dit was voor de orthodoxie ook des te moeilijker, omdat de hele leer van de zonde en erfschuld aan Adam is opgehangen.

We willen in dit geschrift nog eens ingaan op de theologische vragen die hier liggen en trachten een eenheid te zoeken tussen schepping en evolutie. Onze uitgangspunten zijn kortgezegd: ten eerste, dat we geloven in de bijbel als Gods Woord² en ten tweede, dat we als redelijke mensen de echt wetenschappelijke resultaten der oudheidkunde moeten aanvaarden. Een belangrijk punt hierbij is natuurlijk de schriftbeschouwing.

Ik ben niet in staat een eigen bijbelopvatting te formuleren, maar ik geloof ook niet dat we een bepaalde bijbelopvatting nodig hebben om het geheim dat de bijbel ons openbaart te vinden. Het is m.i. ook onjuist om te zeggen dat de evolutieleer de onfeilbaarheid van de bijbel en daarmee de grondslag van ons christelijk geloof aantast. Ik kan niet geloven dat iemand, die echt God liefheeft en gelooft in de verzoening der zonden door Jezus Christus, dat geloof kan verliezen door kennismaking met de evolutieleer. Tenzij hij zijn geloof gebaseerd heeft op zijn bijbelopvatting in plaats van op de bijbel zelf. Hij zal dan, als hij met de evolutieleer geconfronteerd wordt, óf zijn tot nu toe gehuldigde bijbelopvatting als fout moeten erkennen, óf er gekunstelde redevoueringen op na gaan houden om de zaak weer recht te trekken. Een

¹ Wel heeft de bioloog J.Lever een uiterste poging gedaan de historiciteit van het scheppingsverhaal in overeenstemming te brengen met de gegevens der paleontologie door de paradijstijd naar voren of naar achteren te verschuiven, te verlengen of te verkorten. Maar hij noemt zelf deze modellen sterk speculatief en aanvechtbaar. "Creatie en Evolutie" 1956 J.H.Kok pag. 145.

² Wat ik versta onder de Bijbel als Gods Woord heb ik uitvoerig behandeld in "Kanttekeningen bij modern Christendom" pag. 38-47 ed. Bosch en Keuning en in "De wonderere wereld van het geloof" pag. 25-26 uitg. Zomer en Keuning.

extreem voorbeeld daarvan is, dat men op grond van de bijbelse gegevens de ouderdom van de aarde stelt op 5 of 6 duizend jaar, terwijl men weet dat er fossielen gevonden zijn van levende wezens die een paar miljoen jaar oud zijn. Sommige mensen die persé aan de historische onfeilbaarheid van de bijbelse gegevens willen vasthouden, zeggen dan dat het best mogelijk is dat God, toen Hij de wereld en het leven schiep, ook die fossielen met hun ouderdomskenmerken en al geschapen heeft. Dat is natuurlijk mogelijk, maar men krijgt dan wel een bizarre voorstelling van God. Ik kan me voorstellen dat iemand, die een misplaatste grap wil uithalen, een fossiel, dat hij gevonden heeft, stilletjes in een aardlaag van veel oudere datum neerlegt om zijn collega-oudheidkundige voor de gek te houden. Maar zo handelt God niet. Iemand, die tot deze conclusie komt op grond van zijn bijbelopvatting, gelooft niet meer werkelijk in de God van de bijbel, maar maakt van zijn schriftopvatting een afgod. Of nog juister gezegd: een troetelkind, dat zich evenals alle verwende kinderen eens tegen hem zal keren en misschien wel zo fel dat zijn hele geloof in gevaar komt. God wil ons met Zijn schepping niet op een dwaalspoor brengen, Zijn schepping is betrouwbaar, het is geen trucage.

Natuurlijk zouden we graag willen vasthouden aan het mooie verhaal uit Genesis van twee gelukkige mensen in de liefelijke Hof van Eden en dat doen we ook, want dit is essentieel voor ons christelijk geloof. Het is juist het verhaal, dat de werkelijkheid voor ons doorzichtig maakt. Veel historische gebeurtenissen, die in werkelijkheid plaats hebben, gaan onbegrepen en zelfs vaak onopgemerkt aan ons voorbij en pas als iemand er voor ons een verhaal van kan maken met weglating van de irrelevante dingen, gaan we er iets van begrijpen. Zo is het ook met ons eigen leven en in het bijzonder als God erin betrokken is. Over Hem kunnen we niets historisch of werkelijks zeggen, want Hij is transcendent. Dat betekent: in de historische werkelijkheid is Hij een verborgen God (Jes. 45:15). Wij kennen Hem niet uit de leer of uit de belijdenisgeschriften, maar uit het verhaal van ons leven. De bijbelschrijvers wisten dat, maar de theologen uit de eerste eeuwen na Christus hebben er een leer van gemaakt. Misschien was dat nodig, omdat zij te maken hadden met andere heidense of ketterse leersystemen, maar het heeft later wel tot gevolg gehad dat God voor velen meer een begrip geworden was waarin we op de juiste wijze moeten geloven, dan een Persoon die we moeten gehoorzamen en vertrouwen.

In de volgende hoofdstukken zullen we telkens over het christelijk geloof spreken niet als een leer, maar als een verhaal dat zich afspeelt tussen God en mens. Niet een verhaal dat wij verzinnen, maar dat we zien gebeuren als onze ogen ervoor geopend zijn. Bij dat laatste denk ik aan de waarschuwing van Jesaja tegen mensen die ‘ziende blind en horende doof’ zijn. Wat we gewoonlijk zien, zijn vaak verwarrende onsamenhangende feiten van toevalligheden, ook in ons eigen leven. Dat maakt ons onzeker en ook de evolutieleer doet dat. De bijbel geeft ons het juiste licht op onze vragen door de Heilige Geest, als wij de

juiste vragen stellen. Wanneer we vragen waarom God iets doet, is dat een onzinnige vraag als we daarmee Zijn beweegredenen te weten willen komen, want daarmee zouden we boven God staan. Alleen het meerdere kan het mindere begrijpen, niet omgekeerd. De vraag heeft alleen zin als die op onszelf betrekking heeft en het waarom de betekenis krijgt van het waartoe. Dus niet waarom heeft God de wereld geschapen, maar waartoe heeft Hij ons geschapen. Suzanne de Dietrich zegt: ‘Le sens de l’histoire est de Dieu veut des fils’³ en zij omschrijft dit als volgt: Jezus openbaart ons onze menselijkheid en geeft die haar ware betekenis; als eerstgeborene der ganse schepping toont Hij ons ook dat de zin der geschiedenis is, dat God kinderen wil hebben die Zijn liefde weerkaatsen. En de zin der wereldgeschiedenis is slechts dat Jezus gekomen is om ons die mogelijkheid van dit mens-zijn terug te geven. In al Paulus’ brieven gaat het om de verandering van de natuurlijke mens, die in zichzelf gecentreerd is, tot de nieuwe mens, die op God gericht is. Het gaat erom dat wij volwassen mensen worden in tegenstelling tot het kind dat van nature egocentrisch is. Wij zijn geroepen tot de volle wasdom van Christus.

Om deze kijk op ons leven te krijgen, moeten we beginnen bij schepping en zondeval en het verhaal uit Genesis goed lezen. Wij merken dan dat het eigenlijk een preresigieus verhaal is, want vóór de zondeval hoefde er geen gebroken band met God hersteld te worden. Het grijpt terug op iets dat heel diep in onze herinnering verborgen is.

Maar eerst een enkel woord over het karakter ervan. Als we het werkelijk willen lezen als een historisch verslag van wat er precies gebeurd is, komen we toch – geheel afgezien van de evolutieleer – voor grote moeilijkheden te staan en het is beter die onder ogen te zien dan ze te verdoezelen. Van deze moeilijkheden zijn de volgende de duidelijkste en de meest bekende.

God scheidt de zon als er al drie dagen en drie nachten voorbij zijn. Dat lijkt een tegenstrijdigheid, of de schrijver moet onder dagen en nachten iets heel anders verstaan hebben dan wij, maar dan zegt het ons niets. Verder: in het verhaal van Genesis 1 is er eerst het water en wordt de aarde drooggelegd en in Gen. 2 is, net omgekeerd, sprake van een droge steppe, die bevochtigd wordt. Ook de volgorde van het leven is anders, in Gen. 1 eerst de planten dan de dieren en ten laatste de mens, maar in Gen. 2 eerst de mens, daarna de Hof van Eden en het geboomte, daarna de dieren en tenslotte Eva. Deze beide voorstellingen kunnen natuurlijk niet tegelijk waar zijn.

Tenslotte is er de kwestie van het aantal mensen. Volgens de traditionele opvatting van de scheppingsverhalen heeft God alleen Adam en Eva geschapen, maar in hoofdstuk 4 lezen we dat Kain een vrouw trouwde en na de doodslag van Abel zegt hij tegen de Heer: ik zal en vluchteling en zwerver zijn op de aarde en ieder die mij vindt zal mij doden. Dat wijst erop dat er toen al veel mensen op aarde waren. Als we Genesis nauwkeurig lezen, merken we dat aan

³ “La signeurie du Christ” in het Frans protestante weekblad *Reforme* van 30 januari 1982

het scheppingsverhaal al een hele mensheidsontwikkeling vooraf is gegaan. Kaïn was een landbouwer en Abel een schaapherder. Dat zijn wel eenvoudige beroepen, maar je bent het niet zo maar. Primitieve mensen leven, ook nu nog, gewoon van de natuur en van jagen en vissen. Landbouw en kleinveeteelt is al een zekere culturele ontwikkeling. Het valt ons ook op dat al in Gen. 1:25 onderscheid wordt gemaakt tussen het wild gedierte en het vee. De domesticatie van wilde dieren vergt wel enige generaties en we mogen niet aannemen dat God de dieren al gedomesticeerd geschapen heeft.

De stedenbouw van Kaïn wijst al op een urbaniserende cultuur en een paar generaties later zijn er al tentenmakers en bewerkers van koper en ijzer. Van koper weten we dat het al 4000 jaar voor Christus bewerkt werd en dat is eerder dan de datering van het scheppingsverhaal, als we afgaan op de datering uit de geslachtsregisters. En na de torenbouw van Babel waren er al volken met verschillende talen, die zich over de aarde verspreidden. Uit deze zuiver bijbelse gegevens komt naar voren dat lang voor 3000 jaar voor Christus de aarde al flink bewoond was. Ook hieruit blijkt dat Genesis geen historisch maar een dichterlijk geschrift is en als zodanig moeten we het als Gods Woord beschouwen. De goddelijke openbaring handelt over de verhouding van God en mensen en niet over de tijd van de schepping.

Nu kan men allerlei vernuftige redeneringen bedenken om deze moeilijkheden weg te praten, maar die overtuigen alleen mensen die van tevoren weten bij welke conclusie ze uit willen komen. Het is begrijpelijk dat er veel mensen zijn die de neiging hebben over deze dingen niet verder te denken en ze maar te laten rusten. Dat mag best, maar niet ieder heeft daar vrede mee, want we moeten ook verantwoording afleggen van ons geloof.

Eerlijker is het de bijbel te nemen zoals hij is en dan de moeilijkheden en tegenstrijdigheden die er nu eenmaal in zijn te erkennen en te verwerken, met hulp van de Heilige Geest. We komen dan voor de vraag: hebben de samenstellers van Genesis zich aan die moeilijke punten niet gestoten, of zijn ze zo onattent geweest dat zij ze niet hebben opgemerkt. Dat laatste kunnen we niet aannemen, vooral als we geloven dat zij ook bij het schrijven door de Geest geleid werden.

Het wordt ons pas duidelijker als we gaan inzien dat het scheppingsverhaal niet bedoeld is als een historisch verslag, maar alleen om weer te geven waar het voor ons op aankomt. De schrijvers hebben dat gedaan in de vorm van een dichterlijk verhaal, waarin ze het wezenlijke weergeven over het ontstaan van de wereld. We kunnen het vergelijken met de mythen van oude volken die deze stof ook hebben behandeld. Zij dachten niet abstract en filosofisch zoals later de Grieken en in hun navolging de westerse denkers. Men dacht beeldend en vertelde verhalen die een symbolische betekenis hadden.

Zo waren er in het Midden Oosten verhalen over de schepping waarin goden en godinnen voorkomen, zoals dat in mythen gebeurt. Wanneer we Genesis hiermee vergelijken dan zien we dat een ontmythologisering heeft

plaats gehad, want er komen geen goden en godinnen meer in voor, maar alleen de ene almachtige God Die de hele natuur gemaakt heeft. Ook de dieren en ook de hemellichamen zon, maan en sterren behoren tot de geschapen dingen, die evenals sommige dieren door deze volken als goden worden aanbeden.

Als we dit alles bedenken, wordt het ons duidelijk en in elk geval moeten we aanvaarden dat God ons hier Zijn Woord op een andere wijze brengt dan van een gebod, een gelijkenis of historie of hoe dan ook. Maar de inhoud van wat Hij zeggen wil is in elk geval duidelijk genoeg.

In de bijbel kunnen we twee elementen onderscheiden, nieuwe dingen en commentaar op bekende dingen. Bij het eerste denken we vooral aan de menswording van God en aan de opstanding van Christus uit de dood. Dat zijn unieke gebeurtenissen die we niet kunnen zien en waar de wetenschap ons niets over zeggen kan, maar die we geloven. Maar al het andere is commentaar – op de geschiedenis der volken, speciaal op die van Israël en op alles wat wij zelf zien en beleven en op wat de wetenschap ontdekt heeft of nog ontdekken zal. Ook het scheppingsverhaal wil een licht werpen over bekende dingen en over vragen daarover, die in verschillende tijden telkens anders kunnen opkomen. In onze eigen tijd kunnen de mensen zo in de ban raken van de gedachte dat wij een product zijn van ‘miljoenen en miljarden jaren’ evolutie, dat we niet meer weten wat onze plaats en onze vrijheid in dit leven is. En juist dan is het goed dat we het Genesisverhaal eens lezen dat ons herinnert aan de kwintessens van ons mens zijn.

In de tijd dat Genesis geschreven werd, waarschijnlijk in de ballingschap, waren er echter heel andere vragen. Ik kan dat niet beter weergeven dan ds. K.H. Kroon het doet. Hij schrijft⁴: “Het moet aan iedere bijbellezer opvallen dat in de overige boeken van de Tenach (d.i. het O.T.) bijna niet over de schepping wordt gesproken en voor zover het gebeurt in termen die in niets herinneren aan Genesis 1. Vandaar dat de meeste bijbelonderzoekers tegenwoordig overtuigd zijn dat dit ‘Lied der zeven dagen’ zijn huidige vorm en plaats gekregen heeft in een latere periode in Israëls geschiedenis, nadat er in Palestina een lange geestelijke strijd was uitgestreden met de omringende Kanaänitische natuurreligie. In die strijd werd het tot een geestelijk wapen gesmeed. Bij het begin van elke nieuwe jaarkring – zo kan men het zich het beste voorstellen – kwam het volk van over de bergen en heuvelen bijeen naar het heiligdom om het feest der goddelijke troonsbestijging te vieren. Dan hief de priester aan: “be-reesjiet bara Elohim...”, “in de beginne schiep...”, en zong in een reeks van korte lapidaire (kernachtige) volzinnen aan zijn gehoor de wordingsgeschiedenis voor van alle dingen: ingedeeld in zes werkdagen met de rustdag aan het eind. In één week tijds had Elohim alles door een dagelijks machtswoord in het aanzijn geroepen, naar Zijn welbehagen. Daarom was het er. En waarom zong hij hun dat zo triomfantelijk voor? Om zijn Palestijnse hoorders te wapenen tegen de

⁴ “De schepping” Phoenix Bijbelpockets 1962 pag. 131,132

bijgelovige voorstellingen en praktijken van de voor-Aziatische en speciaal de Kanaänitische natuurreligie! Men kan zich namelijk de betekenis en de overmacht daarvan niet groot genoeg voorstellen. De vrezende verering waarmee de mensen van die tijden alle natuurverschijnselen om hen heen en in henzelf bejegenden, doordrong het gehele leven “.....” In, met en achter alle dingen vereerde en aanbad men een veelvormig, bovenmenselijk, overmachtig al-leven dat zich in alles openbaarde. Het was nogal iets om in dit lied der zeven dagen al zingende de hemel, god en de aardegodin, de god van het licht en de god van het duister, de god van het akkerland en die van de zeeën, rivieren en bronnen, de goddelijke zon, maan en sterren (de tekenen van de dierenriem!) stuk voor stuk te degraderen tot geschapen wezens, die tot dienstbaarheid aan God en mensen waren opgeroepen!” Tot zover ds. Kroon.

Wij hebben geen moeite meer met de Kanaänitische natuurgoden en daarvoor hebben wij het scheppingsverhaal niet meer nodig, maar wij hebben moeite met de evolutieleer en de afstamming van de mens en het gaat ons om de vraag: welk licht werpt het scheppingsverhaal op de evolutie en omgekeerd: welk licht werpt onze kennis van de evolutie op de schepping. De bijbel verschaft ons geen geologische, natuurkundige of biologische gegevens, daarvoor heeft God ons Zijn Woord niet gegeven. Het is vanzelfsprekend dat op al deze gebieden de schrijvers uitgaan van de opvattingen van hun tijd, bijv. dat de aarde een platte schijf was die op het water dreef en wij begrijpen best dat zulke oude opvattingen niet gedekt worden door het gezag van Gods Woord. De bijbel handelt over de bemoeienis van God met de mens. Daarover kan de wetenschap ons niet inlichten.

Het grote verschil tussen de wetenschap en de scheppingsleer over het leven van de mens is niet de evolutie maar dat de eerste ervan uitgaat dat de mens door toeval ontstaan is en de bijbel dat hij door God is geschapen. Tussen die beiden kan alleen het geloof een keus doen. De wetenschap stelt aan het begin van alle dingen de zgn. oerknal, een energie-explosie die plaats had in de oertijd, miljarden jaren geleden. Hierbij moeten we wel bedenken dat we van tijd dan eigenlijk nog niet kunnen spreken, want toen begon de tijd pas. Wanneer we over tijd spreken, denken we aan beleving of beweging en daar is materie voor nodig. Waar die materie vandaan kwam die de knal veroorzaakte, kan de wetenschap ook niet zeggen. Hier biedt het toeval zelfs geen uitkomst meer. Het christelijk geloof vult dan in: God is de oorsprong aller dingen en zij kan dat doen op grond van het geloof in God. De kosmos is geen bewijs voor het bestaan van God, maar wel is – afgezien van ons geloof – God de meest aannemelijke verklaring voor het ontstaan van de kosmos.

God is eeuwig en heeft de tijd – wat dat ook moge zijn – doen ontstaan. Zelf staat Hij buiten de tijd en overziet verleden, heden en toekomst tegelijk. De wetenschap kan wel miljarden jaren terugzien of terug rekenen in de kosmos, maar de schrijver van Genesis interesseert zich niet voor de vraag hoelang God met de schepping bezig is geweest, maar hij kende wel het sabbatsgebod: zes

dagen zult gij werken. Het ligt voor de hand dat hij dat God ook laat doen. Het gaat daarbij dan niet meer over de schepping zelf, maar over de inrichting van de aarde en het ontstaan van het leven, achtereenvolgens plant, dier en mens. Maar in werkelijkheid heeft dat geen paar dagen maar miljoenen jaren geduurd. Maar nogmaals, wat is tijd voor God? Als we over God en Zijn doen iets te berde willen brengen, moeten we er eigenlijk altijd bij zeggen: ‘menselijkerwijs gesproken’, want wij kunnen nu eenmaal niet anders. Dat geldt zowel van ‘de dagen’ van de Genesis-schrijver als van de ‘miljarden jaren’ van ons.

Bijbel en wetenschap maken beide onderscheid tussen schepping, het eenmalige ontstaan en de ordening. Het ‘in den beginne’ uit Genesis noemt de wetenschap de oerknal. We kunnen dat beschouwen als een soort verklarend commentaar op Gen.1:1. Daarna is alles in volgorde van tijd geleidelijk verlopen. Van een eigenlijke schepping uit niets kunnen we dan niet meer spreken. Maar in die ene daad van schepping lag alles wat komen zou opgesloten, het hele proces dat zich toen begon te ontwikkelen.

Het Genesisverhaal beschrijft dat dichterlijk, de schrijver wist nog niets van natuurwetten. De wetenschap heeft de wetten ontdekt die God aan Zijn schepping heeft meegegeven en ziet hoe alles daarnaar verloopt.

Zo kunnen we ook bij de evolutieleer geloven dat God in één ogenblik door Zijn machtswoord alles geschapen heeft. Maar Hij heeft ook de tijd geschapen en laat het hele ordeningsproces verlopen volgens de wetten die Hij erin gelegd heeft. Daarom is de wereld stabiel en tot de komst van de mens ook een voorspelbare wereld. Alles wat zou gebeuren, ontstaan en groeien zat er bij de kiem al in. Als de wetenschap van toeval spreekt bij de bewegingen van de kleinste deeltjes der materie is dat, omdat alles hier zo klein is dat de keten van oorzaak en gevolg niet meer na te trekken is. Maar in wezen is ook hier een gedetermineerd patroon.

Het enige wat niet aan dwang der natuurwetten onderworpen is, is de vrije wil van de mens in zijn geestelijke en ethische beslissingen, dus in alles wat buiten zijn instinct en zijn lichamelijke om gaat. Hier begint iets heel nieuws en komt het scheppingsgebeuren tot zijn hoogtepunt. En dit komt ook duidelijk uit in de manier van vertellen. God overlegt als het ware bij Zichzelf en zegt: “Laat Ons mensen maken naar Ons beeld en Onze gelijkenis”. Dat was niet in dat ene grote ontwikkelingsproces ingesloten. Dat was iets nieuws – een geestelijke mens –, dat gebeurde toen al het andere – we weten niet hoe lang – er al was. God zei niet: er zij een mens, zoals Hij gezegd had: er zij licht, en ook niet: dat de aarde mensen voortbrengende, maar: “laat Ons mensen maken”. Dat woord maken komt ook wel voor in vers 25 en daar valt de nadruk op de verschillende aard der dieren. De mens wordt gemaakt naar Gods beeld, de dieren naar hun eigen aard. Maken duidt op een proces, nog duidelijker is dat in Gen. 2:7. God formeerde de mens van stof uit de aardbodem. Dat is een formulering die ook op het evolutieproces van toepassing is, al ben ik me ervan bewust dat de schrijver hierbij meer aan een boetseren gedacht heeft. Maar het is

duidelijk dat de schepping van de geestelijke mens een ander proces is geweest dan van alle niet geestelijke wezens.

2. Creationisme en evolutieleer

Volgens de wetenschap is het leven op aarde al heel oud. Wanneer precies weet men natuurlijk niet, maar men rekent wel in de orde van grootte van miljarden jaren. De oudste overblijfselen van herkenbare planten en dieren dateren reeds van een half miljard jaar geleden. Geleidelijk komen er meer en hoger ontwikkelde dieren en ongeveer 300 miljoen jaar geleden de vissen, ruim 100 miljoen jaar geleden de vogels, nog 50 miljoen jaar later de zoogdieren, maar de grens naar het verleden wordt telkens door nieuwe vondsten weer miljoenen jaren terug verlegd. Mensachtige wezens worden ook op een paar miljoen jaar geleden gedateerd en de eerste die leken op mensen zoals wij op 100 duizend jaar.

Er is ook een school van creationisten die, uitgaande van de bijbel, deze getallen aanvechten en alles veel later dateren. Voor een leek is het erg onbevredigend deze discussie te volgen. Men zou er geologie, paleontologie, biologie, natuurkunde, sterrenkunde, of biochemie voor gestudeerd moeten hebben en liefst al deze takken van wetenschap tegelijk. Bij het lezen merkt men dat de schrijvers ook slechts deelgebieden van de relevante stof behandelen en dat elk vanuit zijn eigen discipline redeneert. Daarbij valt ook op dat zowel de aanhangers als de bestrijders van de evolutieleer niet onbevooroordeeld zijn, maar verschillende uitgangspunten hebben en dat zij alleen de sterke kanten van hun eigen opvatting naar voren brengen, terwijl zij van de tegenpartij alleen de zwakke punten bestrijden en de sterke laten liggen. Op die manier krijgt de discussie formeel gesproken meer een ideologisch dan een wetenschappelijk karakter. Daarmee bedoel ik dat men redeneert vanuit een vaste opvatting en daar dan ook weer op uitkomt. Wanneer de lezer niet in staat is de verstrekte gegevens en berekeningen zelf te toetsen, maar probeert ze onbevooroordeeld te lezen, dan moet hij als leek telkens de vakman die toevallig aan het woord is gelijk geven en zo komt men er niet uit.

Persoonlijk raakte ik er wel van overtuigd dat binnen de soorten evolutionaire veranderingen hebben plaats gehad en dat er geleidelijk ook steeds nieuwe soorten ontstaan zijn en dat alles zich over een veel langer tijdsbestek heeft uitgestrekt dan de bijbelse jaartelling op grond van de geslachtsregisters aangeeft. Miljarden jaren is echter een onvoorstelbaar grote tijdsruimte. De tijd gaat voorbij en wat voorbij is, kunnen we niet meer meten. Men heeft wel zgn. tijdsklokken uitgevonden, zoals de geologische en de radioactieve en die kunnen lange tijdperken meten, maar of ze miljarden jaren gelijk blijven lopen is veel gevraagd. De natuurwetten blijven wel dezelfde, maar we moeten de theoretische mogelijkheid open laten dat door kosmische invloeden de evolutieprocessen of het klok 'mechanisme' tijdelijk vertraagd of versneld zijn. Voor ons onderwerp is dit allemaal ook niet zo belangrijk. Het gaat ons om Gods handelen met de mens. Dat begint bij Adam, maar dat wil ook zeggen: bij de eerste mens die heeft rondgelopen in de voorhistorische tijd waar de

evolutieeler over handelt. Want ondanks de nadruk die de kerkelijke traditie altijd gelegd heeft op de historiciteit van Genesis 1 en 2 is Adam voor ons gevoel toch een typisch bijbelse figuur gebleven, die buiten ons historisch gezichtsveld ligt. Met Abraham is dat anders, Ur der Chaldeeën kunnen we geografisch plaatsen, maar bij het paradijs denken we niet onmiddellijk aan een stuk land tussen de Eufraat en de Tigris, maar aan het verloren paradijs dat niet opgegraven kan worden.

De eerste elf hoofdstukken van Genesis met de namen der oud-vaders en hun leeftijden, de reuzen, de zondvloed en de torenbouw van Babel vormen een apart stuk van de bijbel. Dat is de ‘voortijd’ (Gen. 6:4) terwijl de heilstijd begint met de roeping van Abraham. Vanaf dat punt loopt de geschiedenis van de bemoeienis van God met de mens systematisch langs de smalle bedding van het volk Israël, die over Christus en de kerk tot ons doorloopt. Abraham is de vader der gelovigen, maar Adam heeft in de kerk eigenlijk alleen maar geleefd in het leerstuk der erfzonde. Ook voor degenen, die aan de historiciteit van Genesis 1 en 2 vasthouden, is Adam meer een dogmatische dan een historische figuur.

Van Abraham kan men zich een voorstelling vormen, hij staat met beide voeten in onze menselijke omstandigheden, in de wereld waarin wij leven, alleen ruim 30 eeuwen eerder. Maar Adam staat daarbuiten, met hem voelen we geen historische verbinding. Het klinkt paradoxaal, maar eigenlijk hebben we het aan de evolutieeler van Darwin te danken dat we ons bewust geworden zijn dat de eerste mensen uit de paradijstijd onze voorouders geweest zijn. En als we daar verder over denken, beseffen we dat we Adam in het stenen tijdperk moeten plaatsen. Dan is hij voor ons geen mythische figuur meer, maar weer een historische die we bijv. kunnen vergelijken met de Neanderthaler mens. We zijn dan gedwongen Genesis 1 en 2 te confronteren met de paleontologie, de 5000 jaar met de 5 miljard en daarbij willen we de evolutieeler niet tegenover de schepping plaatsen als onverzoenlijke tegenstellingen, maar deze zien onder het licht van het scheppingsverhaal uit Genesis dat er als het ware een commentaar op is. God toont ons door Zijn openbaring de achtergrond van wat er werkelijk gebeurd is in dit lange en ingewikkelde proces der evolutie. De woorden ‘In den beginne’ geven geen tijdsbepaling en dus geen moeilijkheid met het vroege ontstaan van de aarde en van het leven. Wij geloven dat God de wereld geschapen heeft en ook het leven dat daarop is.

Op de vraag hoe, toen het leven er eenmaal was, de soorten zijn ontstaan, zijn verschillende antwoorden te bedenken, maar het is ook niet zo dat als men eenmaal in God en in wonderen gelooft alles mogelijk is. God heeft Zich geopenbaard in Zijn Woord en in de natuur en daarom, al klinkt het gek, weten we iets van God en van Zijn wijze van werken. En dan weten we dat God niet werkt als een tita tovenaer. Als iemand bijv. zou zeggen: wanneer het leven al een paar miljard jaar geleden begonnen is, dan had God rustig elke duizend jaar een nieuw soort aan de verzameling kunnen toevoegen, dan weten we dat dat dwaze praat is. Een evolutie binnen Gods scheppingsplan is veel aannemelijker

dan dat Hij het ene wonder op het andere zou stapelen. Wat wij zien van Gods werk in ons leven en in de natuur is, dat Hij geleidelijk werkt, het een uit het ander laat voortkomen volgens de wetten van de natuur en van de lichamelijke en geestelijke groei zoals Hij die zelf heeft gesteld, al is Hij vrij daarvan af te wijken door een wonder. Zelfs kunnen we ons de schepping, alles wat leeft aan planten en dieren, voorstellen als een groot macro-organisme, zoals we een levend wezen een micro-organisme kunnen noemen, evenals bijv. een baby. De lichaamsorganen van een baby verschijnen niet afzonderlijk kant en klaar als mutaties, maar komen voort uit één kiemcel. Het oog en het oor en de andere organen ontstaan alle volgens eigen ontwikkelingslijnen rechtstreeks uit de in de kiem gelegde mogelijkheden. Als we in God geloven, is het niet moeilijk om aan te nemen dat Hij zoveel kiemcellen en zoveel milieuomstandigheden heeft geschapen dat alle bestaande soorten zich daaruit konden ontwikkelen. Hoelang het proces geduurd heeft, weten we niet, maar daarover kan de wetenschap ons uitsluitsel geven. Zo kunnen we ons de schepping indenken als een macro-organisme waar uit één of meerdere kiemprincipes alle ontwikkelingslijnen voortkomen van plant, dier en mens.

De ontwikkelingsmogelijkheden van een menselijke kiem hebben tijd nodig om een compleet en harmonisch geheel te vormen, bij een baby duurt dat 9 maanden. We kunnen ons voorstellen dat bij het macro-organisme van ‘moeder’ aarde – zo spreken oude volken over de aarde – dit 9000 jaar duurt of welke andere tijd we hiervoor ook willen invullen en dat wordt in het scheppingslied van Genesis dan uitgedrukt in de zes scheppingsdagen. Dan is de natuur klaar en in evenwicht. We moeten onwillekeurig denken aan wat Paulus zegt van het evenwicht in het lichaam, dat het een geheel is en dat het ene deel het andere nodig heeft en als één deel lijdt dat dan alle delen lijden. We staan er telkens weer verbaasd over hoe de natuur haar evenwicht behoudt. Alles hangt met elkaar samen en zo houdt ze zichzelf in stand. Alleen omstandigheden van buitenaf, waartoe ook de mens behoort met zijn vrije wil, kunnen dat harmonische geheel in de war brengen, zoals ook een lichaam door ziekte kan worden aangetast. Hoe het foetus van een baby tot een volmaakt mens groeit, blijft voor ons een wonderlijk gebeuren, evenals het ontstaan van een soort in de loop der eeuwen, alleen hier voltrekt zich dat wonder niet langs een glijdende schaal maar trapsgewijs per generatie.

Een foetus is nog geen baby, maar in beginsel zit het er wel in en het proces om het te worden is in werking getreden. Zo kan ik me voorstellen dat een primaat in de menselijke lijn nog geen mens is en niet als zodanig herkend zou worden, maar het zit er wel in en als de ontwikkeling voltooid is, komt het aan het licht.

Wanneer we de schepping van de mens zo opvatten, is de evolutieleer daar helemaal niet mee in strijd en bij nader inzien moeten we toegeven dat deze schepping en geleidelijke ontwikkeling meer in overeenstemming is met wat we zien van Gods wijze van werken dan het op een zeker ogenblik scheppen van

een volwassen man van een bepaalde leeftijd. We kunnen als gelovigen dan ook zonder schrikreacties kennis nemen van de evolutieleer.

Een variant.

Onze gedachtegang zoals boven uiteengezet, komt erop neer dat God één of meer kiemen geschapen heeft en daarin de groeiwetten gelegd waarnaar alles zich verder ontwikkelde. Dit geldt echter alleen voor het leven. De levenloze materie is tot nu toe buiten beschouwing gelaten en daarom geef ik een variant op dit model, waarin nog verder naar het begin wordt teruggegaan.

Wij gingen er tot nu toe van uit dat scheppen betekent dat God door Zijn Woord iets in het aanzijn roept, zoals in Gen. 1:3 staat: God zeide: “Er zij licht en er was licht”. Maar men kan de dingen van zoveel kanten zien en de Genesis-schrijver drukt zich ook op verschillende wijzen uit. Zo schrijft hij in 2:3 heel mensvormig dat God op de zevende dag rustte van al het werk dat Hij scheppende tot stand had gebracht. Een dergelijke manier van zeggen doet niet denken aan een machtswoord, maar roept het beeld op van de Schepper, die we als het ware bezig zien iets te maken. Het is dus iets anders dan de bovengenoemde gedachte van een macrokosmos die uit één of meer geschapen kiemen groeit. Voor de levenloze natuur gaat dat niet op, die kan niet groeien, maar wordt gemaakt. We moeten dan de gedachte van een landman die het zaad zaait, verwisselen voor dat van een ambachtsman of ingenieur. Een ingenieur, die zelf ook dingen maakt, redeneert dan als volgt: alles begint klein, zou God ook niet met het kleinste deeltje begonnen zijn. Wat dat precies is, weten we niet, want de natuurkunde ontdekt steeds kleinere deeltjes, zó onvoorstelbaar klein als het heelal onvoorstelbaar groot is. Laten we maar ergens bijv. bij het elektron beginnen. We kunnen ons dan voorstellen dat God is begonnen met de schepping van één elektron, of twee, een elektron en een proton. En Hij heeft Zich verheugd over dat ene waterstofatoom waarvan de delen zomaar vanzelf om elkaar draaiden. Want daarmee was tegelijk de ruimte geschapen en in die ruimte en beweging de tijd. En dat God scheppende een tweede tot stand heeft gebracht en er aan toegevoegd tot een molecuul en Zich mateloos verheugd heeft over dat ingewikkelde autonoom bewegende geval. En er meer geschapen heeft in een steeds groter wordende ruimte.⁵ Ondertussen, zo kunnen we ons voorstellen, ging God scheppende door met de opbouw van de materie, met steeds ingewikkelder moleculen en met de samenvoeging daarvan tot de meest uiteenlopende stoffen. Hij zal vreugde beleefd hebben aan de enorme verscheidenheid der eigenschappen van al die stoffen en de schier oneindige variatiemogelijkheden van de samenstellende delen en er die uitgekozen hebben die zichzelf vermenigvuldigen. Toen had God de levensmogelijkheden geschapen en zag dat het goed was.

⁵ De Bijbel laat ons duidelijk weten dat er veel dingen verkeerd zijn gegaan in de wereld van het begin af en schrijft dat toe aan het ingrijpen van een boze macht. Hierover handelt het hoofdstuk “De oorsprong van het kwaad”.

De evolutie.

De paleontologie geeft ons in grote trekken het volgende beeld van het ontstaan der mensen op aarde. Nadat eerst alle planten en dieren zich in de loop van honderden miljarden jaren ontwikkeld hadden, deden de zoogdieren als laatste hun intrede ongeveer 50 miljoen jaar geleden. Hiertoe behoorde ook het soort apen dat zich weer in allerlei vormen splitste. Eén daarvan ontwikkelde zich tot mensapen, aapmensen en mensen. De mens behoort biologisch tot de groep der zoogdieren, omdat hij dezelfde lichamelijke organen heeft als deze.

De eerste mensachtige wezens dateren uit het Pleistoceen, dat is de periode van een miljoen tot 200 duizend jaar geleden. Dit is de periode waarin ook de vier ijstijden vielen en die we cultureel gesproken het stenen tijdperk noemen.

De meest algemeen bekende groep mensachtige wezens zijn de zgn. Neanderthalers, die geleefd hebben tussen 200 duizend en 100 duizend jaar geleden. Ouder is de zgn. Sinanthropicus die 300 duizend jaar geleden in de buurt van Peking woonde. Nog veel ouder is de in Zuid-Afrika gevonden Australopithecus die de merkwaardigheid heeft dat hij, hoewel hij duidelijk tot de dieren gerekend moet worden, op enkele punten meer menselijke vormen vertoont dan de veel latere soorten. Er zijn veel meer soorten geweest op ver uiteen liggende gebieden der aarde en deze stammen niet rechtstreeks af, maar hebben hun eigen kenmerken. In het late Pleistoceen waren zij verspreid over Afrika, Azië en Europa. De oudste duidt men aan met aapmensen, maar bij de latere komt het Latijnse of Griekse woord voor mens (homo of anthropos) in de naam voor. De jongste vorm is de homo sapiens recens (sapiens betekent wijs, recens nieuw) die ongeveer 50 duizend jaar geleden leefde en in lichaamsbouw met de tegenwoordige mens overeenkomt. Deze naamgevingen zijn echter vrij willekeurig gebleven.

Bij dit alles moeten we bedenken dat de datering – dat blijkt wel uit de grote getallen – slechts ruw geschat kan worden. En over de relevantie der kenmerken is men het ook niet altijd eens.

De grote moeilijkheid bij deze oudheidkunde is, dat er in verhouding tot het aantal dieren dat op aarde geleefd moet hebben, men op zo'n klein aantal fossielen moet afgaan. Er zijn nl. maar weinig plaatsen waar alle omstandigheden toevallig zo gunstig waren voor de conservering, dat de beenderen die er lagen, miljoenen jaren bewaard konden blijven. Men moet dus vaak uit zeer summiere gegevens verstrekkende gevolgtrekkingen maken. Maar toch, wanneer we als leek, ook als gelovige leek, nog enig vertrouwen in de wetenschap hebben, dan moeten we aannemen dat de conclusies die de oudheidkundigen trokken uit de voorhanden gegevens in grote lijnen juist zijn. Dat betekent dat in de homo sapiens recens de ontwikkeling van de mens bijna zijn eindpunt bereikt had. Overigens volgt uit het bovenstaande ook dat men de oude theorie van de menselijke afstamming van de aap, zoals wij die kennen, heeft losgelaten. De mens is wel geëvalueerd maar in zijn eigen soort en stamboom.

Het zwakke punt van de evolutieleer over de afstamming van de mens ligt niet in de lichamelijke afstamming, maar op het antropologische vlak. De grote vraag waar het op aankomt, is, wat men onder de mens verstaat. In de bijbel is het kenmerk van de mens dat hem van de dieren onderscheidt, dat hij gemaakt is naar Gods beeld en gelijkenis. Daar kunnen de oudheidkundigen geen rekening mee houden, zij moeten uitgaan van andere maatstaven. Dat zijn er voornamelijk vier:

1. De anatomische kenmerken (vooral de vorm van schedel en kaak).
2. De herseninhoud, dus de grotere intelligentie. In de loop van een paar duizend jaar groeit de herseninhoud van deze wezens tot ± 600 tot ± 1500 cc. Hierbij komen wel afwijkingen voor, want van sommige soorten is de inhoud groter dan van sommige latere. Ook moeten we eraan denken dat de intelligentie niet alleen afhankelijk is van herseninhoud of gewicht, maar van de structuur der hersens.
3. De rechtopgaande houding (homo erectus).
4. De artefacten, dat zijn kunstmatig vervaardigde voorwerpen die men bij de fossielen vond en waarvan men aanneemt dat ze ook gemaakt zijn door de wezens van wie de fossielen afkomstig waren. Vandaar de naam homo habilis, de bekwame mens, bekwaam omdat hij gebruiksvoorwerpen kon maken.

De drie laatstgenoemde kenmerken hangen dus nauw samen met elkaar, samen, want door rechtop te gaan lopen, worden zijn voorpoten tot armen en kon hij zijn handen gaan gebruiken om iets te maken en als dat zinnige dingen zijn, heeft hij daarvoor ook hersens nodig gehad om ze te bedenken.

Zo komen we tenslotte op de artefacten als het voornaamste bewijs voor het mens-zijn. Op het eerste gezicht klinkt dit niet zo gek, want de scheppende mens zou in dit opzicht inderdaad beeldrager van zijn Schepper zijn. Toch zijn de artefacten m.i. niet erg overtuigend. Als we zien welk een fijn net een spin weeft, prachtig regelmatig en doelmatig om haar prooi te vangen, of welk een kunstig nest sommige vogels bouwen om een paar weken later hun jongen in groot te brengen, of hoe een bij zeshoekige kamertjes maakt en op elkaar stapelt om voedsel op te bergen dat pas over een paar maanden nodig is, als we zien dat dit alles gedaan wordt met een instinctintelligentie, dan zijn we niet meer onder de indruk van vuistbijlen en vishaken. Het gaat ons te ver daaruit af te leiden dat de op mensen lijkende wezens die deze dingen vervaardigen een bewust denkend vermogen hebben gehad.

Ik wil onderscheid maken tussen instinct, dat is een vast antwoord op een bepaalde prikkel, en de instinctintelligentie waardoor sommige dieren ingewikkelde handelingen kunnen verrichten en waarin ze zelfs in het vaste patroon variaties kunnen aanbrengen, als die door de omstandigheden worden vereist. Nog hoger staat de scheppende intelligentie die een spontaan antwoord vindt op een nieuw probleem. Dit zal bij de primaten aanwezig zijn geweest. En

tenslotte is er de overwegende en nadenkende intelligentie van de mens die zichzelf theoretische problemen kan stellen.

Als we uit de artefacten van de primaten een menselijk bewustzijn zouden willen afleiden, dan zouden sommige dieren, die een spontaan antwoord kunnen geven op een nieuw probleem, dat ook moeten hebben en we weten dat dit niet zo is. Wel hebben ze door deze begaafdheid zich beter kunnen aanpassen en kunnen overleven, waar andere soorten uitstierven. Overigens moeten we ook bedenken dat een hond die niets kan vervaardigen, maar die genegenheid voor zijn baas aan de dag legt, meer menselijks heeft dan een dier dat iets kan maken.

Men zou nog kunnen opmerken dat het feit, dat de eerste artefacten vuistbijlen zijn en andere wapens, wel typisch menselijk is, want dat zijn nog altijd de dingen waar de mens de meeste aandacht en geld aan besteedt. Maar ik beschouw dit zelf meer als een luguber grapje dan als een argument.

Moeilijker ligt het met het maken van vuur. Bij de fossielen van de Pekingmens, dus ± 300.000 jaar geleden, zijn al duidelijk stookplaatsen gevonden waar vlees werd gebraden. Maar de conclusie, dat dit dus in elk geval mensen geweest moeten zijn, omdat dieren bang zijn voor vuur en het dus niet kunnen maken, is niet dwingend. De redenering, dat het geen dieren konden zijn en dus mensen moeten zijn geweest, is onlogisch. De vraag is immers juist: wanneer mag men mensachtige wezens mensen noemen, maar niet wanneer konden deze wezens voor het eerst vuur maken. Ik kan me best voorstellen dat primaten, die hun handen en hersens goed konden gebruiken, vuur konden maken en vlees braden, maar dit wil nog niet zeggen dat ze zelfbewustzijn hadden. Van een mens kunnen we pas spreken als hij zelfbewustzijn heeft en kan nadenken, want dat is het principiële verschil met een dier.

De eerste bewijzen daarvan vinden we pas in het late Pleistoceen waar tekenen zijn gevonden van godsdienstig besef in de wijze van begraven en van het brengen van offers aan de goden. Dat zijn bewijzen van zelfbewustzijn en van nadenken over dingen die men niet ziet. Eveneens duidelijke tekenen daarvan vinden we in de grottekeningen in Frankrijk en Spanje van ongeveer 10.000 jaar geleden. Een dier, hebben we gezien, kan prachtige en doelmatige gebruiksvoorwerpen maken, maar tekenen kan het niet. Daarvoor moet men zelfbewustzijn hebben en een abstraherend voorstellingsvermogen. In deze grotbewoners was iets aan het ontwaken dat aan mensen doet denken en het maakt een groot verschil of men zich deze voorstelt als agressieve wezens met een knots in de hand, of als grotbewoners die een tekenstift hanteren. Met deze datering, die alle oudheidkundige gegevens aanvaardt, maar uitgaat van een andere antropologie, komen we al dicht bij de bijbelse datering.

Samenvatting.

De vóór-bijbelse gegevens over het ontstaan van de mens zijn zo gecompliceerd dat het niet mogelijk is een sluitend verband te vinden met het paradijsverhaal. Maar die aansluiting moet er toch geweest zijn en op grond van

het bovenstaande wil ik de volgende gissing doen. Gedurende het Pleistoceen hebben verscheidene dieren geleefd, die lichamelijk mensachtige trekken vertoonden. Enkele ervan kennen we ook nu nog, dat zijn de mensapen. Andere soorten hebben zich verder ontwikkeld en gingen steeds meer op mensen lijken. Deze hadden elk hun eigen afstammingslijn, maar ze zijn allemaal uitgestorven net zo als de mammoets en de dinosaurussen. Maar één van deze soorten is niet uitgestorven, omdat God die bestemd had – in bijbelse termen zouden we zeggen uitverkoren – om mens te worden en Zijn beelddrager te zijn. Uit de gevonden fossielen is niet meer na te gaan welk soort dat geweest is. Maar in het feit dat Adam en Eva vruchteneters waren, kunnen we misschien een aanwijzing vinden. Bijna alle mensachtigen in het Pleistoceen waren carnivoren, sommige zelfs kannibalen. Er zijn echter ook al heel vroeg frugivoren (vruchteneters) geweest, zoals uit de vorm van kiezen en kaken valt af te leiden en dit kan dan misschien de menselijke lijn zijn geweest.

Wij hebben hiermee een summiere schets gegeven van de evolutieleer, maar de principiële vraag of de mens ontstaan is door schepping of evolutie is daarmee nog niet beantwoord. Dit is m.i. ook geen juiste vraagstelling. De vraag zou moeten luiden: is de mens door God gewild en geschapen of door toeval ontstaan. M.a.w. geloven we in God of in het toeval. Het enig verstandelijk aanvaardbare alternatief voor het geloof in God is het agnosticisme. Daar kan men niets tegen inbrengen en tot op zekere hoogte is elke gelovige als het gaat omtrent God agnosticus, veel dingen weet hij niet en kan hij ook niet weten. Maar als men er eenmaal van uitgaat dat de vraag naar Gods bestaan legitiem en bespreekbaar is, dan blijkt er geen alternatief te bestaan. Het is niet mogelijk dat door toeval iets uit niets zou ontstaan.

3. De Paradijsmens

Tot nu toe hebben we alleen gesproken over de lichamelijke mens en we kunnen ons afvragen hoe we ons het ontstaan moeten voorstellen van de geestelijke mens, van zijn intelligentie en zelfbewustzijn waardoor deze lichamelijke mens pas echt tot mens wordt naar Gods beeld. Is dit ook een geleidelijke ontwikkeling geweest of een verlichting ineens, zoals iemand die uit de slaap ontwaakt. We weten het niet, beide zijn mogelijk. Bij een baby ontstaat het menselijk zelfbewustzijn als een geleidelijk proces na de geboorte en het duurt een paar jaar. Dat is langer dan de hele lichamelijke ontwikkeling. Niemand kan zich meer herinneren hoe dat bij hemzelf toeging en ook bij andere kinderen kunnen we geen exact tijdstip waarnemen, zoals bij de lichamelijke geboorte. Wel merken we op een zeker ogenblik dat het kind ‘ik’ gaat zeggen in plaats van zijn eigen roepnaam te noemen en dat wijst op een ontwakend zelfbewustzijn.

Dit prille en langzame ontwaken van de geest in het kleine kind maakt op ons een heel aanminnige en natuurlijke indruk. Het past geheel bij zijn lichamelijke onbeholpenheid in het kruipen, staan en rechtop lopen. Bij de evolutie zijn het echter lichamelijke geheel volwassen wezens, die nog moeten leren praten en denken. Maar het is aannemelijk dat deze wezens, al lang voordat zij een taal hadden en bewust konden denken, elkaar konden verstaan en begrijpen. Een baby kan ook al na korte tijd mimisch contact met zijn moeder hebben, het herkent de glimlach van de moeder en antwoordt daarop. Zo kunnen ook tijdens de evolutie in verschillende generaties de onderlinge communicatie, de praktische intelligentie en later ook de taal en het zelfbewustzijn zich ontwikkeld hebben. Wij moeten daarbij wel bedenken dat we niet weten hoelang deze voormenselijke wezens persoonlijk geleefd hebben en hoeveel generaties er geweest zijn.

Lewis volgt een andere gedachtegang en meent dat God op één ogenblik de reeds voltooide lichamelijke mens tot een echt mens maakte. Hij schrijft: Ik doe een gissing in de vorm van een Socratische mythe, dus een verslag van wat een historische gebeurtenis zou kunnen zijn geweest en vervolgt dan letterlijk⁶: “Vele eeuwen geleden vervolmaakte God de dierlijke vorm die bestemd was om drager der menselijkheid en beeld van Hemzelf te worden. Hij gaf hem handen waarvan de duim naar elk van de vingers gebracht kon worden, en kaken en tanden, en een strottenhoofd in staat tot articulatie, en hersens die voldoende gecompliceerd waren om alle lichamelijke bewegingen uit te voeren die voor een zinnig doel nodig zijn. Dit schepsel kan eeuwenlang in deze staat hebben bestaan voor het een mens werd; het kan zelfs pienter genoeg geweest zijn om dingen te maken die door een modern oudheidkundige aanvaard worden als een bewijs van zijn menselijkheid. Maar het was toch slechts een dier, omdat al zijn

⁶ C.S.Lewis “The problem of pain” pag.65 vv. Ned.vert. “Gods Megafoon” pag.80 vv.

fysische en psychische processen op zuiver materiële en natuurlijke doeleinden waren gericht. Toen, in de volheid der tijden deed God op dit organisme, zowel in psychische als fysische zin een nieuw soort bewustzijn neerdalen dat kon zeggen ‘ik’ en ‘mij’, dat naar zichzelf kon kijken als naar een object, dat God kende en een oordeel kon hebben over waarheid, schoonheid en goedheid en dat zover boven de tijd stond dat het de tijd voorbij zag gaan. Dat nieuwe bewustzijn beheerste en verlichtte het hele organisme en dat licht was niet zoals bij ons beperkt tot wat er omging in een deel van het organisme, de hersens”.

Lewis geeft hier dus zijn voorstelling van de eerste mens zoals die was vóór de zondeval, als iemand die een sterker bewustzijn had en dus nog verder boven de dieren stond dan de mens na de val, en vervolgt: “Hij was toen helemaal zichzelf bewust.... zijn organische processen, zoals spijsvertering en bloedsomloop die bij ons haast niet meer tot het ik behoren, beheerste hij optimaal. Die processen gehoorzaamden aan de wet van zijn eigen wil, niet van de natuur. Zijn organen legden hun begeerten voor aan het oordeel van zijn eigen wil, niet omdat ze niet anders konden, maar omdat hij het zo verkoos. Slaap betekende voor hem niet de verdoving die we ondergaan, maar een gewenste en bewuste rust, hij bleef wakker om het genoeg en de plicht van de slaap te ondergaan “....” In een volmaakt cyclische beweging daalden leven, kracht en vreugde van God neer op de mens in de vorm van een gave en keerden van de mens weer terug tot God in de vorm van gehoorzame liefde en enthousiaste aanbidding. En in dit opzicht, hoewel niet in alle, was de mens dan echt een zoon van God die als een prototype van Christus, op volmaakte wijze gemakkelijk en met plezier al die mogelijkheden en gevoelens van kinderlijke zelfovergave tot uitdrukking bracht die Jezus volvoerde in de doodstrijd op Golgotha.”

Hiermee bedoelt Lewis dat de gehoorzaamheid aan God, die na de zondeval zo moeilijk werd en voor Jezus, die de plaats van alle zondige mensen innam, zelfs de kruisdood betekende, vóór de zondeval alleen maar geluk inhield en de mens de grootste vreugde verschafte.

Gods beeld en bondgenoot

Dat de mens naar Gods beeld en gelijkenis gemaakt is, is een notie die door de hele bijbel doorklinkt en die onze verhouding tot God moet beheersen. Het verlossingswerk van Christus loopt er ook op uit dat we weer echt kinderen Gods worden. Het paradoxale daarbij is dat we ons enerzijds God niet mysterieus genoeg kunnen voorstellen en anderzijds niet menselijk genoeg.

Over het wezen van God kunnen we geen zinnig woord zeggen, of het moet zijn dat Hij het grote Mysterie is, maar dat is een inhoudsloze uitspraak. Vragen als: waarom heeft God de wereld en de mens geschapen en waar komt het kwaad vandaan, komen voort uit dit mysterieuze aspect en kunnen we slechts beantwoorden met een betuigenis van onze onwetendheid. Dat moet ook wel,

want als we het wel wisten dan waren wij God en niet Hij. Met andere woorden dan hadden we helemaal geen God.

Onze kennis van de natuur kan ons wel iets leren over Gods werken, maar niets over Hemzelf. Daarvoor zijn we aangewezen op wat Hij in Zijn Woord over Zichzelf zegt. Als we lezen over sterren en planeten, over melkwegstelsels en clusters en zwarte gaten en afstanden van miljarden lichtjaren, dan krijgen we het beeld van een afstandelijke God. We zijn dan alleen maar aan het meten en het rekenen en conclusies trekken en dat klopt mooi, maar het wordt absoluut geen begrijpelijke en voorstelbare wereld voor ons en als we dat in verband brengen met God de Schepper, geeft het ons alleen maar gevoelens van verbijstering en niet van betrokkenheid of van een verlangen naar gemeenschap. We krijgen niet het gevoel dat Hij met ons, of wij met Hem iets te maken hebben. En met de studie van de paleontologie en van de evolutie is dat eigenlijk net zo. Dat is het grote verschil met God de Schepper uit het Genesisverhaal, waarbij we het gevoel hebben dat we er wel iets mee te maken hebben en erbij horen. Zo lezen we in Gen. 2:5: ‘Ten tijde dat God de aarde en de hemel maakte’ - was er geen gewas, ‘want de Heer had het niet doen regenen op de aarde en er was geen mens om de aardbodem te bewerken’. Voor aarde staat het woord *erets* dat ook land betekent (bijv. *erets* Israël, het land Israël). Voor de mens staat het Hebreeuwse woord *adam* en voor aardbodem of akker, *adama*. Hier wordt duidelijk een verband gelegd tussen God, de aarde en de mens. God maakt de aarde door die te bevochtigen tot een akker voor de mens om die te bewerken, ... ‘Toen formeerde God de mens (*adam*) uit het stof van de aardbodem (*adama*) en blies leven in zijn neus’. Hier horen we wat de kosmologie en de paleontologie met haar evolutieleer ons niet kunnen vertellen, dat God bij Zijn schepping van het begin af de mens op het oog had. Hier vinden we ook het antwoord op de vraag waarom God iets doet. Hij heeft de mens als het ware nodig om de aardbodem te bewerken en gaf daartoe zelf het voorbeeld door de Hof van Eden te planten. In zekere zin horen God en de mens en de aarde bijeen; de mens vertegenwoordigt God op de aarde, ook in zijn strijd tegen het kwaad. Nog duidelijker is dat als in het scheppingsverhaal staat dat wij zijn beeld dragen en op Hem lijken. En in het Nieuwe Testament, als dat beeld door de zonde bedorven is, lezen we weer dat de mens, wiens zonden door Christus verzoend zijn, aan Christus gelijkvormig moet worden (Rom. 8:29, Fil. 3:21). Dat de mens op God lijkt, is niet vanzelfsprekend. Bij de Egyptenaren en sommige andere volken werd God afgebeeld als een dier of als een fantasiedier. Daarin wilde men juist het niet-menselijke van God uitdrukken. Israël deed dat niet maar mocht op grond van het tweede gebod helemaal geen afbeelding van God maken, ook geen menselijke zoals de Kanaänieten deden met hun Baälsbeelden.

De betekenis van het ‘beeld en gelijkenis’ kunnen we om te beginnen begrijpen uit het verband waarin het staat. God sprak deze woorden nadat Hij alle dieren geschapen had in soorten elk naar zijn eigen aard. Als we er meer

over willen zeggen, moeten we even heel eenvoudig en menselijk over God gaan spreken en we doen dat zeer bewust in het volle besef van de ontoereikendheid ervan. De gedachte om dit te doen, ontleen ik aan de tekst zelf, want als wij op God lijken dan lijkt God ook op ons en daarom mogen we mensvormig over Hem en Zijn gedachten spreken, zoals de bijbelschrijvers dat ook doen. Dat is ook de enige manier waarop wij verstaanbaar over God kunnen spreken, want anders vervallen we in dogmatische formules die misschien wel juist zijn, maar evenver van de beleefbare werkelijkheid afstaan als een chemische formule van de stof die ze uitdrukt. Als we een voorstelling van water willen oproepen, moeten we spreken over natheid, helderheid en vloeibaarheid, maar niet over H₂O. Zo verhullen we ook het beeld van God als we in dogmatische formuleringen spreken over Zijn eigenschappen. Dit bedenkende wil ik proberen een verklarende uitbreiding en uitleg van het verhaal te geven als een soort midrasj.

Telkens staat er in het scheppingsverhaal: en God zag dat het goed was. Er staat niet: het was goed, maar ‘God zag dat het goed was’. Hij keek ernaar zoals wij naar iets kijken dat we gemaakt hebben en blij zijn als we zien dat het goed uitgevallen is. Heel de aarde die - in tegenstelling tot de andere planeten - bruiste van leven. De bloemen bloeiden voor Hem en weerkaatsten Zijn liefelijke schoonheid en de vogels zongen tot Zijn eer. God was er blij mee. En toch bij nader inzien ontbrak er iets aan. Dat bloeien en zingen en heel dat vreugdevolle bestaan op aarde was geen respons op Zijn scheppende liefde. Het ging allemaal te vanzelf, zij waren nu eenmaal zo geschapen dat ze dit deden, zij hadden geen eigen wil en persoonlijkheid en er sprak geen liefde uit. God kon al deze dingen scheppen, maar er niet mee omgaan. Hij kon ze niet aanspreken. Toen schiep Hij de mens, een wezen dat zich van alle andere schepselen onderscheidde door zelfbewustzijn en vrije wil, die in één woord een eigen persoonlijkheid had en in dat opzicht Zijns gelijke was, met wie Hij kon omgaan, een persoon als Hij, die Zijn medewerker kon zijn. Dus iets heel nieuws. Hij zou met deze schepselen een gemeenschap kunnen vormen en een vreugderijk oprichten. Hij zou hen ook meer kunnen liefhebben dan de redeloze wezens en zij zouden Zijn liefde bewust ervaren en kunnen beantwoorden.

Een kunstenaar, die iets gemaakt heeft dat hem bevalt, houdt van zijn schepping en dat overkomt ons in het klein allemaal wel eens als we iets gemaakt hebben. Toen God Zijn schepping gereed had, zag Hij dat het goed was en Hij hield ervan.

Maar meer dan van de mooiste schepping houden wij van ons kind, daar zijn we door het leven zelf mee verbonden. Als het kind lijdt, lijden wij ook en als het blij is, verheugen wij ons ook, maar als het iets verkeerd doet, zijn wij teleurgesteld en bedroefd. Dat is een risico dat we met een kunstwerk niet hebben.

God nam, door de bijzondere toerusting van de mens met zelfbewustzijn en vrije wil, dat risico. Het kon een verbond worden van wederzijdse liefde, maar

de mens kon ook God verlaten en zijn eigen leven gaan leiden zonder Hem en dat zou God vertoornen en verdriet doen.

We spreken hier weer heel menselijk over God en schrijven Hem allerlei menselijke gevoelens en overwegingen toe. In elk geval zien we God als een Persoon en dat is voor veel mensen in hun godsgeloof al een kritische drempel, waar ze niet overheen kunnen komen. Het lijkt hun te kinderlijk en te naïef. Als ze het zelf op deze manier doen dan is het meer op de luchtige toon van ‘ons lieve Heer’ of ‘de grote baas daarboven’ en dat is allemaal heel vrijblijvend en nietszeggend. In ernst geloven ze wel dat er ‘iets’ is, hoe men het verder ook noemen mag, een alom tegenwoordige kracht, een oorsprong aller dingen, enz. Dat is wat Pascal noemde een god der filosofen, dat is een god die wij hebben uitgedacht en die dus eigenlijk tot onze persoonlijkheid behoort. Maar met zo’n begrip kunnen wij niet omgaan en dat kunnen we ook niet liefhebben. Als we willen dat God voor ons denken en in ons leven echt werkelijkheid wordt, dan moeten we aan Hem denken als de hoogste vorm van leven en bewustzijn die we kennen, dat is een ‘persoon’, dus als mens, want wij kennen nu eenmaal geen andere personen dan mensen, maar dan een mens met volmaakte goedheid en liefde.

Goedheid en liefde zijn de trekken in het beeld van God, die wij verloochend en verloren hebben. Ons denken en ons kunnen en ook onze gevoelens van blijdschap en droefheid zijn trekken van het beeld Gods die door de zondeval nog het minst zijn aangetast. Vooral de kennis en macht hebben zich ook na de zondeval toch verder ontwikkeld en groeien nog steeds.

Ons denken kan nog logisch zijn en we kunnen erg veel waar God zich a.h.w. van tevoren al ongerust over heeft gemaakt, want na de torenbouw van Babel zegt Hij: “niets van wat zij denken te doen, zal voor hen onuitvoerbaar zijn”. Ook onze gevoelens kunnen nog zuiver zijn. Al deze elementen van ons geestelijk leven behoren tot de goddelijk vermogens, tot het ‘beeld’ waarnaar wij geschapen zijn. Maar goedheid en liefde behoren tot Zijn wezen en daar zijn wij uitgetreden, wij hebben er nog slechts resten van. Buiten Hem zijn goedheid en liefde in ons verschrompeld en verdord of zelfs in hun tegendeel verkeerd.

Het zuiverste menselijke beeld en gelijkenis van God zien we wanneer Hijzelf in Jezus Christus de gestalte van een mens heeft aangenomen. In Hem waren ook de volmaakte goedheid en liefde nog zichtbaar, alleen de heerlijkheid en de ontzagwekkende heiligheid waren bedekt om dezelfde reden als waarom Mozes zijn aangezicht bedekte toen hij van de berg Sinaï afdaalde.

Er is nog een element in het begrip ‘persoon’ waarin het beeld van God in de mens tot uitdrukking komt. Het woord persoon heeft een dubbele inhoud, het is naar zijn oorspronkelijke betekenis een verschijningsvorm van de mens, zoals hij zich voordoet tegenover andere mensen en met hen omgaat – zie het persona begrip van Jung – maar daarnaast betekent het ook iets heel innerlijks. Daarom, zoals we in zekere zin kunnen zeggen: “alle mensen zijn gelijk”, kunnen we ook

zeggen: “alle personen zijn verschillend”, want een persoon is iets unieks en ook iets verborgens.

Omdat God een persoonlijk God is, kan Hij zich aan ons openbaren en met ons omgaan, maar om dezelfde reden is Hij ook een verborgen God. Ook menselijke personen kunnen met elkaar communiceren, maar in hun diepste wezen zijn ze voor elkaar verborgen. Wij kunnen tot op zekere hoogte elkaar kennen, maar al kennen we iemand nog zo goed dat we zijn gedachten kunnen raden en zijn gevoelens kunnen navoelen, zijn diepste wezen, zijn ‘ik’ blijft voor ons een geheim. Alleen voor God geldt dit niet. Hij is een Persoon met een hoofdletter en kan het menselijk hart doorgronden tot in zijn diepste roerselen. Hij kent ons en dat is beangstigend, maar, omdat Hij het is, ook bevrijdend. Maar Hijzelf blijft voor ons de Verborgene en wij kennen Hem alleen zoals Hij zich aan ons openbaart. Zo kunnen wij met Hem omgaan, als Persoon en persoon.

Het hoogste punt in zijn ontwikkeling bereikte Adam – d.i. ‘de mens’ – toen hij niet alleen zichzelf bewust werd maar ook God en Zijn liefde. Toen hij dat eenmaal ontdekt had, kon hij niet alleen maar om zich heen zien naar de andere dieren en de andere menselijke wezens maar ook opzien tot God. Toen had hij zijn vaste plaats in dit leven gevonden, hij rustte in God. Tot nu toe had hij met zijn unieke zelfbewustzijn vreemd en alleen gestaan tussen de dieren die zo probleemloos zichzelf waren in hun instinctieve gedrag. Nu had hij ook een fundament, God en Zijn gebod waren het rustpunt en het richtsnoer van zijn leven. Hij wist waar hij stond. Wat voor relaties hij ook had met de hem omringende wereld van planten en dieren en mensen - vóór alles was er zijn relatie met God. God stond aan zijn kant in de verhouding tot de andere schepselen en wees hem hoe hij er mee om moest gaan en hoe hij de schepping moest beheren en verzorgen. Hij was de leerling en ging met God om, zoals wij later op de nieuwe aarde.

Hoe dat was en in welke gedaante God aan Adam verscheen, daarvan kunnen we ons geen enkele voorstelling maken, ook niet als we al de plaatsen in de bijbel opzoeken waar van zo’n godsverschijning sprake is. Blijkbaar zijn de bijbelschrijvers en degenen die zo’n omgang met God meegemaakt hebben niet in staat op adequate wijze aan anderen mee te delen wat ze beleefd hebben. Maar zij hebben iets gezien en van Adam en Eva na de zondeval wordt, evenals van Elia verteld dat ze ook iets gehoord hebben en door een geluid opmerkzaam werden op Gods directe aanwezigheid. Voor Adam was het vóór de zondeval gemakkelijk God lief te hebben en te gehoorzamen, zijn hele wezen was er op gericht, hij leefde in de sfeer van God, want er was geen andere en daarin voelde hij zich thuis en gelukkig. God was voor hem niet problematisch, evenmin als voor ons de lucht die we inademen. Van Adam kunnen we zeggen dat hij wandelde met God. Het staat er niet met zoveel woorden, omdat het zo vanzelfsprekend was. Later werd dat iets bijzonders en slechts van twee mannen, Henoch en Noach, wordt ons ook vermeld dat zij wandelden met God.

Samen wandelen is de meest ontspannen vorm van contact met iemand hebben, het is het omgekeerde van iemand een audiëntie geven. Maar we moeten hier niet denken aan een wandelingetje maar aan ons woord levenswandel. Adam wilde zo vanzelfsprekend dicht bij God zijn als een klein kind bij zijn moeder. Het ligt in de natuur van een klein kind zijn moeder overal achterna te gaan en dichtbij haar te zijn. Daarin ligt zijn geluk en zijn veiligheid. Zo moet onze verhouding tot God zijn, maar groot en wijs geworden wordt dat anders en willen wij onze eigen weg gaan, doch daarover in het volgende hoofdstuk.

In het hele verhaal valt op hoe menselijk over God gesproken wordt. Hij hoort a.h.w. tot de personae dramatis van het verhaal, geheel in overeenstemming met de mensvormige manier waarop het O.T. over Hem spreekt. God kan toornig zijn en liefderijk verzorgend. Hij kan zelfs berouw hebben over een besluit en daarop terug komen. Van Mozes wordt gezegd dat God met hem spreekt ‘zoals iemand met zijn vriend spreekt’. Hoeveel te meer zal dat het geval zijn geweest met Adam voor de zondeval. Op veel plaatsen in het O.T. komt ook wel het numineuze element voor – het ontzagwekkend heilige – zoals op de Sinaï en bij de roeping van Jesaja in de tempel. Dan is God de absoluut Heilige tegenover wie de mens met vrees en beven bevangen wordt. Maar ook dan is het zo dat Hij het ontzagwekkende, het ‘verterend vuur’ karakter van Zijn wezen bedekt en op menselijke wijze tot de mens spreekt. Hij daalt af van Zijn Troon en buigt zich tot hem neer.

In het scheppingsverhaal komt een heel menselijk trekje naar voren als God bedenkt dat Adam zich wel eenzaam zal voelen zo alleen. Eigenlijk is dit niet goed gezegd. Als een mens zich liefderijk inleeft in de mogelijke gevoelens van een ander, zouden we moeten zeggen: een goddelijk trekje komt in de mens naar voren. Maar de bedoeling is duidelijk, alleen, wij zijn geneigd die dingen om te keren.

Over hoelang die paradijselijke tijd vóór de zondeval geduurd heeft en wat daarin is voorgevallen, weten we maar weinig, evenals over de omgang van God met de eerste mens. Daarom verdient het ene gebeuren dat ons wel verteld wordt te meer onze aandacht.

Eens bracht God alle dieren tot de mens. Een dergelijke mededeling vinden we ook in de geschiedenis van Noach en de zondvloed, maar daar verwondert het ons niet, het past helemaal in de structuur van het verhaal. Als het er niet stond, zouden we het er bij kunnen denken, want net zoals de mensen worden ook de dieren gered in de ark des behouds. Er zijn zelfs veel afbeeldingen van gemaakt waarin men de dieren twee aan twee naar de ark ziet lopen. Maar in Genesis 2 staat deze mededeling heel onverwacht en is op zichzelf voor de gang van het verhaal niet nodig. Het is bij mijn weten ook nog nooit door iemand in beeld gebracht. Toch zou het daarvoor een boeiend gegeven zijn. Door een onzichtbare hand gedreven komt het ene dier na het andere zich als het ware voorstellen, zijn opwachting maken bij de mens. Ook vogels worden vermeld, van alle kanten komen zij aanvliegen, de grote roze flamingo's en het kleine

winterkoninkje. Maar ik wil er niet verder over uitweiden, dat is een onderwerp voor een vaardiger pen. De mens staat er aandachtig bij, misschien een beetje verlegen, ze zijn inderdaad allemaal verschillend en hij moet voor elk een naam bedenken die bij hem past. Het is alsof hij ze voor het eerst ziet.

De tekst weidt er verder niet over uit en naar de trant van het verhaal kunnen we dat ook niet verwachten, maar we kunnen er wel verder over denken. Het eerste wat ons dan opvalt, is dat er niet staat dat God aan Adam de opdracht geeft om de dieren te benoemen. Er staat letterlijk: God bracht ze tot de mens om te zien hoe hij ze noemen zou. Hier spreekt iets uit van een probeersel, van een verwachting. Het doet ons denken aan de woorden: en God zag dat het goed was. Hier gaat het niet meer over de schepping van stoffelijke dingen, maar over het functioneren van de menselijke geest. Het is a.h.w. een proef over het stadium van de ontwikkeling van het zelfbewustzijn, een soort opvoeding. De mens had allang tussen de dieren gewoond, maar nu gaat God hem leren dat ze anders zijn dan hij en dat hij er afstand van moet nemen, hun namen geven naar hun aard en ze op hun plaats zetten. We hebben hier dan een voorbeeld van de zorgvuldige opvoedingsomgang van God met de eerste mensen. Aan een daartoe uitverkoren persoon vertrouwt Hij een speciale opdracht toe en geeft hem vrij spel in de uitvoering daarvan, want “zoals de mens elk levend wezen noemen zou, zo zou het heten”. Dat kan haast niet anders betekenen dan dat ook de andere mensen ze zo zouden noemen. Zo bouwt God het zelfbewustzijn van de mens en brengt hem op Zijn manier in aanraking met de schepping, die hij langzamerhand mag ontdekken en namens Hem verzorgen en beheren.

Er zijn nog meer aspecten aan deze ontmoeting met de dieren die in een volgend hoofdstuk ter sprake komen.

4. De zondeval

Genesis 3 begint met de woorden: “De slang nu was het listigste van alle dieren des velds”. Hierdoor komt een nieuw element in het paradijsverhaal dat een breuk betekent en waardoor alles een ander verloop krijgt dan de eerste hoofdstukken deden verwachten. Het kwaad was dus al in de wereld toen Adam en Eva geschapen werden. Op dit moeilijke punt willen we in het volgende hoofdstuk ingaan maar nu eerst de tekst van het verhaal vervolgen.

Deze tekst is niet helemaal duidelijk, omdat in Gen. 2 sprake is van twee bomen in het midden van de Hof en in Gen. 3 spreekt Eva over één boom in het midden van de Hof, maar het is wel duidelijk dat zij de boom der kennis des goeds en des kwaads bedoelt, want dat was de boom waarvoor God gewaarschuwd had: die mag je niet aanraken en daarvan mag je niet eten, want dat zal je dood betekenen. Dat kan niet gezegd worden van de boom des levens, want dat was een boom met een belofte voor de toekomst. Uit het vervolg van vers 22 horen we dat het een belofte was van toekomstig eeuwig leven, maar daar waren de eerste mensen nog niet aan toe, omdat de fase van hun aardse leven nog niet volbracht was.

Misschien klinkt deze gedachtegang de lezer vreemd in de oren en ik wil er daarom even nader op ingaan. Ik geloof namelijk dat met de dood waarover hier gesproken wordt de eeuwige dood wordt bedoeld en niet het gewone sterven. Dat sterven – zolang het een natuurlijk einde van het leven is – hoort erbij en is er de afsluiting van. Zoals het in de dierenwereld ook is en altijd geweest is, anders zou Eva het begrip dood niet eens gekend hebben en dat is blijkbaar wel het geval. De dood krijgt bij de dieren pas het karakter van verschrikking, als hij gewelddadig is door een roofdier of onnatuurlijk door een pijnlijke ziekte en bij de mens bovendien nog door de zonde, want ‘de prikkel des doods is de zonde’ zegt Paulus. Maar bij de oude geschiedenissen in Genesis en ook bij de natuurvolken wordt een natuurlijke dood nog als een natuurlijk levenseinde beschouwd, als men, zoals van Abraham en Isaäk geschreven staat, ‘oud en der dagen zat’ is of in de nieuwe vertaling ‘oud en van het leven verzadigd’. Pas in een later stadium is men gaan denken over dood en eeuwig leven.⁷ Men zou kunnen vragen wat de natuurlijke dood voor Adam en Eva betekend zou hebben als zij niet in zonde waren gevallen. Dat weten we niet en hoeven we ook niet te weten, maar ik neem aan dat het voor hen een dankbaar aanvaarde opgang zou zijn naar een nog hogere staat van leven dan zij in het paradijs al hadden, nog dichter bij God.

Van de boom der kennis des goeds en des kwaads mochten zij niet eten, omdat die hen naar een andere dood zou voeren, die zonder de tussenkomst van Christus voor hen een eeuwige dood zou betekenen. Maar zij hadden de woorden van God niet geloofd en er door het spreken van de slang een heel

⁷ Zie hierover uitvoeriger “De nieuwe aarde”, Zomer & Keuning, pag. 12 vv.

andere kijk op gekregen. Voor hen was het alleen maar een andere onbekende manier van leven, die God hun verboden had zonder hen te raadplegen.

Het is m.i. niet juist hier te spreken van een proefgebod zoals veel theologen doen, alsof God hun gehoorzaamheid op de proef wilde stellen. Een pientere catechisant vraagt dan direct: had God die boom dan niet beter kunnen weglaten? Maar dat is een vraag buiten het verhaal om, die boom was er nu eenmaal, zoals de slang er ook was. Die boom was een ‘verboomlijking’ van het kwaad, zoals de duivel een verpersoonlijking van het kwaad was. Daarom was die boom echt een gevaar en daarom had God er voor gewaarschuwd.

Als wij tegen een kind zeggen: je mag niet met vuur spelen, doen we dat niet om eens te zien of het kind wel gehoorzaam is, maar omdat het gevaarlijk is. Waarschijnlijk leggen de dogmatici zó de nadruk op het proefgebod, omdat ze bang zijn voor magische interpretaties van het eten der vrucht. Maar we hoeven niet magisch te denken om in die vrucht een gevaar te zien. Evenals het spelen met vuur wel erg leuk maar gevaarlijk is, zo kan ook het eten van iets wel lekker en prettig zijn maar toch schadelijk voor lichaam en geest. Dat heeft men altijd al geweten en dat weten wij nu in onze tijd van zoveel druggebruik beter dan ooit. God waarschuwt daarvoor uit liefde.

Wat heeft zich afgespeeld in de harten van de eerste mensen? Wij vragen ons dat niet af om zomaar een praatonderwerp aan te snijden, maar, omdat we er direct en wezenlijk bij betrokken zijn, meer dan bij veel andere problemen waar we ons druk over maken. Adam en Eva leefden met God, in Zijn sfeer en op de weg van Zijn geboden en zij waren gelukkig. Maar op een onzalig ogenblik sprak een stem tot hen: wat is de andere kant van het goede? Kun je niets anders liefhebben dan God? Waarom moet God zeggen wat goed is en wat mag en niet mag? Dat kun je toch zelf uitmaken, autonoom. Dan ben je pas vrij. Je bent nu met je vrije wil al meer dan een dier, maar dan ben je helemaal vrij, aan God gelijk. Maar de mens zegt: het mag niet, want God heeft het verboden en het zal onze dood zijn. Maar de slang dringt aan: welnee, je zult niet sterven, maar gelijk God zijn. En dan wil de mens weten wat er buiten God is – wat is dat eigenlijk goed en kwaad? Het goede kent hij, maar misschien is het kwaad een ander goed en nog beter. En hij doet zijn keuze. Het schepsel is geen schepsel meer dat in wederkerige liefde tot God leeft, maar wil helemaal zichzelf zijn en helemaal vrij. Het is de situatie die Jesaja tekent (29:16): ‘o, deze verkeerdheid dat het maaksel van zijn maker zegt: Hij heeft mij niet gemaakt’. Het is de situatie die wij goed kennen uit eigen wil en ervaring. Het leven van Adam treedt uit de sfeer van Gods liefde en gaat zonder Hem zijn eigen weg.

Wij zouden verwachten dat het verhaal nu vervolgt met een straf voor de ongehoorzaamheid. Maar heel merkwaardig staat er dat toen hun ogen geopend werden. Ze hadden het kwaad willen leren kennen en nu kennen ze het en ze schrikken omdat ‘ze merkten dat ze naakt waren’. Dat is een verrassende wending, een soort anticlimax. Er volgt geen verschrikkelijke donderslag uit de hemel na de ongehoorzaamheid aan God, maar ‘ze merkten dat ze naakt waren’.

Bij deze naaktheid en het zich bedekken met vijgenbladeren wordt altijd direct gedacht aan seksualiteit, maar ik geloof dat deze verklaring meer licht werpt op de hedendaagse mens dan op de tekst.

Met diepe invoeling vinden we dit verhaal beschreven in: ‘De geschiedenis van Adam en Eva’,⁸ waar Eva vertelt: “Toen nam ik van de vrucht en at. En op datzelfde ogenblik werden mijn ogen geopend en merkte ik dat ik ontbloot was van de gerechtigheid, waarmee ik was bekleed.”⁹ Toen begon ik te huilen en sprak (tot de slang): waarom heb ge mij dit aangedaan, dat ik beroofd werd van mijn heerlijkheid waarmee ik bekleed was” Eva voelt zich door haar nieuwe kennis niet wijs en verrijkt maar ontluisterd en zij vervolgt: “ik zocht bladeren om mijn schaamte te bedekken, maar ik vond er geen aan de bomen van het paradijs, want zodra ik gegeten had waren alle bladen van de bomen in mijn omgeving afgevallen behalve van de vijgenboom. Toen nam ik daarvan de bladeren en maakte een gordel en juist van deze boom had ik gegeten.”

Wij denken hier natuurlijk gauw aan het bedekken van de geslachtsdelen, maar er is geloof ik meer over te zeggen. Wij kunnen ons geen goede voorstelling meer vormen van wat voor primitieve, in de natuur levende mensen naaktheid betekent. Vroeg of laat proberen ze allemaal zich te kleden. Het is iets wat er bij hoort, een mens wil niet altijd naakt zijn. Het haar dat de meeste zoogdieren bedekt en de veren van een vogel hebben wel een biologische functie, maar het is tegelijk datgene wat hen mooi maakt. De mens is vrij om zijn omhulsel zelf te kiezen. De lichamelijke behoort ook tot het persoonlijke, evenals het zielenleven en bij beide behoort de afwisselende keuze van openbaarmaking en verborgenheid. Het zijn twee wezenlijke kanten van de juiste persoonsuitdrukking in de omgang met anderen.

En de kleding heeft ook nog een andere functie dan bedekking. In de bijbel wordt er een hoge waarde aan toegekend als accentuering van het voorkomen en van de gevoelens die een mens wil vertonen. Hij kan een feestkleed dragen als sieraad en als teken van blijdschap, maar ook met een rouwkleed of een boetekleed wil hij uitdrukking geven aan wat er innerlijk in hem leeft. Wij denken ook aan het bruiloftskleed in de gelijkenis van Jezus over het bruiloftsmaal en aan de witte klederen de gerechtigheid uit de openbaring van Johannes en aan de ontkleding en bekleding van de hogepriester Jozua (Zach. 3:4,5). De bijbel is er vol van.¹⁰ Het sterkst komt de symbolische betekenis van de kleren tot uiting in de ambtskleding. Overal in de wereld kent men die van de oudste tijden af tot nu toe. Alleen in de communistische wereld is het anders,

⁸ Dit is een zgn. pseudoepigrafisch geschrift van joodse oorsprong uit het begin van onze jaartelling, met misschien al christelijke invloeden.

⁹ Bij deze verklarende toevoeging aan de Bijbeltekst kan de schrijver gedacht hebben aan Jes. 61:10 “Hij heeft mij bekleed met de klederen des heils, met de mantel der gerechtigheid heeft Hij mij omhuld”. Vgl. ook Ez. 28:13

¹⁰ C.S.Lewis beschrijft in een van zijn “theology-fiction” romans een verkleedpartij, waarin een groepje gelovigen kleren uitzoekt die een engel gebracht heeft voor het aanstaande hemelse feest. “That hideous strength” pag.233-235.

maar daar zijn veel dingen onnatuurlijk en dat zal wel weer veranderen als de dwang van hogerhand ophoudt en de mens weer meer zichzelf kan zijn en zijn eigen inzichten volgen. Bij de jongeren van onze tijd ziet men ook weer heel duidelijk hoe het zoeken naar eigen identiteit zich in de eerste plaats uit in de kleding.

Vanwege de functie die de kleren voor een mens hebben, geloof ik dat, ook als de toestand uit Gen. 2:25 van vóór de zondeval was blijven bestaan, de mensen zich zouden gaan kleden ook als het vanwege de koude niet nodig zou zijn.

Als de joodse schrijver van ‘De geschiedenis van Adam en Eva’, die ik boven aanhaalde Eva laat zeggen dat ze ‘ontbloot was van de gerechtigheid waarmee ze bekleed was’ en later ‘berooft van mijn heerlijkheid’ dan bedoelt hij daar geloof ik geen ethische of juridische termen mee, maar duidt kennelijk op iets dat te zien was, misschien een soort glans. In elk geval iets anders dan wat wij zien als een naakte huid. Ik denk ook aan Stefanus van wie geschreven staat: “En allen die in de Raad zitting hadden, zagen, toen zij hem aanstaarden, zijn gelaat als het gelaat van een engel” (Hand.6:15). Ook zij zagen iets anders dan een huid. En ook als we denken aan de berg der verheerlijking, kunnen we ons niet voorstellen wat voor soort kleren Mozes en Elia daar hebben gedragen en evenmin dat ze er naakt bij stonden. Dat moet iets anders zijn geweest. En er is nog iets dat wijst in de richting van deze uitleg. Paulus heeft het verhaal van de zondeval ook gekend en zijn gebruik van het woord naakt in 2 Cor. 5:4: “indien wij maar bekleed en niet naakt bevonden worden” komt ook overeen met bovengenoemde verklaring, want hij suggereert hier geen kleren maar een bekleding met heerlijkheid. Trouwens toen Adam tegen de Heer zei: “ik ben naakt” was hij dat al niet meer in de letterlijke zin des woords, want zij hadden zich al schorten gemaakt.

Dit alles neemt echter niet weg dat in Gen. 3:7 ook de seksualiteit ter sprake is, die in het driftleven van de mens zo’n overheersende plaats is gaan innemen. De seksuele hartstocht is inderdaad de wortel van veel kwaad. En zo ergens dan ligt juist in het seksuele een praktisch voorbeeld van de dooreenmenging van goed en kwaad en tegelijk van de beide uitersten, de hoogste liefde en de laagste drift.

Men krijgt de indruk dat in de loop van de menselijke cultuur de houding tegenover de seksualiteit is veranderd. Van oude tijden af heeft er in veel onontwikkelde landen een soort taboe over gelegen. Anders dan de andere driften als honger en agressie e.d. werd het als iets bijzonders beschouwd dat met extra zorg begeleid moest worden. Het had iets geheimzinnigs en sacraals dat te maken heeft met de kern van het leven en men weet dat God de bron van alle leven is.

In de westerse gesecculariseerde beschaving wordt dat element bewust genegeerd en onderdrukt. Het behoort tot de zgn. progressiviteit om alle ‘taboes’ af te schaffen. Dat kan er op uit lopen dat dan alleen nog maar de dierlijke

paringsdrift overblijft en dan nog zonder de restricties die daarvoor in het natuurlijke leven der dieren zijn ingebouwd. Het is een der oorzaken van de overbevolking geworden met alle ellende van honger en strijd die daaraan vastzit.

Het mannelijke en vrouwelijke is een grootse dualiteit van het leven, die ook een geestelijke verscheidenheid aanduidt die in God zelf aanwezig is, zoals bij de schepping van de mens staat: “naar Gods beeld schiep Hij hen, man en vrouw schiep Hij hen”. Het behoort tot de geheimen der schepping en ook weer tot de verborgenheid van God, waarin wij alleen maar eerbiedig kunnen trachten enig licht te krijgen. Wij zullen dan vooral moeten nadenken over het begrip liefde en ons herinneren dat God Liefde is. Dan komen we ook weer dicht bij het verhaal van Adam en Eva, van hun heerlijkheid en hun zonde. Het gaat hier over iets anders dan wat wij seks noemen, ook in dat opzicht is alles nog nieuw en jong en niet verhard.

De feministische theologie wijst er op dat God altijd als mannelijk wordt voorgesteld en een mannelijk voornaamwoord heeft. Maar hoe zou het anders moeten? We hebben slechts de keus tussen Hij, Zij of Het. Zouden we met de vroegere heidenen weer moeten gaan spreken over goden en godinnen of modern over androgyniteit (met mannelijke en vrouwelijke eigenschappen in zich verenigd), of als compromis over Het goede, Het liefdevolle en Het almachtige? Ik vind het vergezocht om een verband te leggen tussen het mannelijk voornaamwoord van God en de discriminatie van de vrouw.

Het is trouwens ook niet waar dat in de bijbel het mannelijk karakter van God benadrukt wordt. Op de voorgrond staat altijd dat God Liefde is en het begrip liefde associëren we eerder met vrouwelijk dan met mannelijk. Het is waar dat Jezus spreekt van Zijn Vader en ook ons het ‘Onze Vader’ in de mond legt, maar geen zinnig mens zal daar een discriminatie van het moederbegrip in horen. Zelfs als Paulus spreekt van het zwijgen van de vrouw in de gemeente en het onderdanig zijn aan haar man beroept hij zich niet op de mannelijkheid van God. Het is typisch feministisch om dit sekselement ter sprake te brengen.

Er is slechts één model waarin het mannelijke van God betekenis heeft en dat is ten opzichte van de gemeente. Christus wordt de bruidegom en de gemeente de bruid genoemd. En de gemeente bestaat uit mannen en vrouwen. God is de gevende en de mens de ontvangende, Hij is het die ons vruchtbaar maakt in goedheid en liefde en wij moeten de vruchten der goede werken voortbrengen. God geeft Zijn liefde en de mens weerkaatst die. God geeft Zijn geboden en de mens volbrengt die, want ook de geboden zijn gaven waardoor de mens op Gods weg en in Zijn nabijheid gelukkig kan leven. Toen Adam Gods geboden verwierp, trad hij buiten Gods gemeenschap. Op de eerste ontdekking, de ‘naaktheid’, dat is dus het uitreden uit de liefdesgemeenschap met God door ongehoorzaamheid, volgt de eerste emotie der schaamte.

Schaamte is de heilige kant van spijt en berouw, iets dat ons in eigen ogen vernedert. Het omgekeerde dus van wat de eerste mensen beoogden – zij wilden

zich verhogen en gelijk God zijn en zij voelen zich nu vernederd. Schaamte betekent zondebesef en bij zonde moeten we hier dan niet denken aan iets seksueels maar aan ongehoorzaamheid. Zij waren daardoor in een ander, Gode vreemd gebied terechtgekomen. Zij verheugden zich niet meer in Hem, maar vluchtten en verborgen zich.

Dat is het positieve in de houding van Adam en Eva, zij hadden berouw, zoals later ook Kaïn (Gen. 4:13). In de loop der eeuwen is echter een verharding ontstaan en in onze eigen samenleving zijn schaamte en berouw zeldzame planten geworden in de geestestuin van de mens. Als we ze ergens zien, komen we er diep van onder de indruk, maar meestal worden ze spoedig overwoekerd door zelfbevestiging en goedpraterij.

Het gaat in het Genesisverhaal ook niet om een speciale privézonde, maar om de oerzonde van het menselijk geslacht, afwending van God en Zijn gebod om een eigen weg te gaan. De zonde die nog altijd bedreven wordt: niet God liefhebben en gehoorzamen maar zichzelf liefhebben en dienen, tot meerdere glorie van het eigen ik om een beetje ‘gelijk God’ te zijn. Het is de zonde tegen het eerste en grote gebod: God liefhebben boven alles, Hij is de bron en de zin van ons leven. Het gaat hier niet alleen over Adam maar over ons allen. Adam komt verder ook eigenlijk niet meer voor in het verhaal. Wij horen alleen nog dat hij zonen en dochters kreeg maar niets persoonlijks, zoals van Kaïn en van Lamech en zijn zonen en van Enos de kleinzoon van Adam. Maar hijzelf – zijn naam Adam (dat betekent mens) zegt het al – wordt meer getekend als symbool en vertegenwoordiger van allen. Dat sluit in dat allen die gelijk met hem leefden dezelfde weg zijn gegaan en ook in zonde gevallen zijn door, ongehoorzaam aan God, de vrijheid buiten Hem te zoeken. We kunnen ons niet van Adam distantiëren, want we weten dat we daar ook schuldig aan zijn. Ik geloof dat deze gedachte ten grondslag ligt aan de leer die in onze belijdenis staat over de erfzonde en met name de erfschuld. Dat is ook de enige grondslag ervan, want op zichzelf kan geen rechtvaardige schuldig worden verklaard om wat zijn voorvader misdreef. (Ezechiël 18).

5. Het kwaad in de wereld

In het vorige hoofdstuk van de zondeval kwam plotseling de slang ter sprake en we hebben toen gezien dat hij, die de verpersoonlijking van het kwaad is, al voor de zondeval van de mens in de wereld geweest moet zijn. Dat roept vragen op, want er wordt niet verteld waar hij vandaan kwam, hij begint ineens te spreken, blijkbaar was hij er al als een verborgen mogelijkheid. Hoe lang weten we niet. Dat blijft – en zal altijd voor ons blijven – een donker mysterie. Het behoort tot de ‘verborgen dingen’ uit Deut. 29:29. God spreekt er niet over en in heel de bijbel wordt de aanwezigheid van het kwaad wel stilzwijgend verondersteld, maar nooit verklaard. Ook bij de verzoeking van Jezus in de woestijn begint de duivel ineens te spreken. Het kwaad als een persoonlijke macht, aangeduid als satan, de duivel of de boze is in Israël een late religieuze notie geweest evenals de Messias. Pas in het Nieuwe Testament treden ze beide in volle contouren op de voorgrond. In dit verband komt de vraag op hoe en wanneer het kwaad in onze wereld gekomen is. In andere godsdiensten is dat eenvoudiger, daar is sprake van een goede en een boze god, van licht en duisternis die tegen elkaar strijd voeren. In het begin van onze jaartelling werd deze dualistische opvatting ook door sommige christelijke theologen en door kettters gehuldigd, maar de kerk heeft die gedachte definitief afgewezen. Voor haar is er maar één God, almachtig en goed en zij gelooft dat Jezus Christus de Heer is die alle duistere machten overwonnen heeft en overwinnen zal. Bij een principieel dualisme zou die strijd onbeslist blijven, terwijl wij zeggen: Jezus is overwinnaar.

De bijbel leert ons dat er één God is, Deze is goed. De goedheid van God is het fundament van ons christelijk geloof, daarmee staat en valt alles. Maar waar komt dan het kwaad vandaan? Dat is geen theoretische vraag maar een die uit de praktijk van het leven naar voren springt. De wereld is immers vol van leed en kwaad, boordevol mogen we wel zeggen. Velen redeneren dat er dus geen God kan zijn, want dan zou Hij dat niet toelaten en zij vervallen tot ongelof of op zijn best tot agnosticisme. Berkhof noemt op pag. 207 van zijn ‘Christelijk geloof’ dit ‘de diepste vraag’ en hij geeft een boeiend overzicht van de worsteling der theologen in de loop der eeuwen om hier een antwoord op te vinden. Maar dat antwoord is niet gevonden. Een gangbare opvatting in de gemeente is dat het kwaad van de duivel komt. Dat hoeft niet dualistisch opgevat te worden, want men gaat er dan van uit dat de duivel een gevallen engel is. Aan de schepping en zondeval van de mens gaat dus een andere schepping vooraf van hemelse wezens ook met een vrije wil, waarvan er één tegen God in opstand is gekomen. Berkhof noemt dit een verschuiving van het probleem en gaat met zijn antwoord niet verder dan de vrije wil van de mens. Het is natuurlijk ook een verschuiven, maar dat mogen en moeten we doen tot we bij de grens komen waar het niet verder kan. Daar staan we voor het laatste grote mysterie. Dat is zo met alle theologische vragen. God blijft voor ons een mysterie waar we nooit ‘achter’ kunnen komen. Dat geldt ook voor vragen als:

waarom heeft God de wereld geschapen, de aarde en haar bewoners en heel de kosmos?

Onze ‘waaroms’ aan God kunnen alleen beantwoord worden als ze betrekking hebben op onszelf in de zin van: wat verwacht God van ons? We denken dan niet theoretisch over God, want dat ligt buiten ons bereik, maar over de God-mens verhouding waarin Hij ons gesteld heeft. En dan is het antwoord: God is liefde en uit liefde heeft Hij ons geschapen om ook tot ons Zijn liefde uit te strekken. Niet opdat wij Hem zouden liefhebben, zoals een eenzame zich een huisdier aanschaft om wat genegenheid te krijgen. God heeft ons niet nodig en Hij wil ons alles geven wat wij nodig hebben en wat ons gelukkig kan maken. En het beste wat Hij ons geven kan is liefde. Wij zijn geneigd dat in de menselijke vorm op te vatten als liefderijke verzorging, maar God is anders.

In die grandioze liefde leefde ook Adam vóór de zondeval en hij moest leren die te gebruiken. Als aanzet daartoe wees God hem op de andere mensen, in het bijzonder Eva, op de bomen en al de vruchten die hij mocht eten en bracht de dieren tot hem om met hen om te gaan. Hij moest van de wereld om hem heen gaan houden, in bewondering voor alles wat zich voor zijn ogen ontplooidde en hij mocht er voor gaan zorgen in Gods Naam. Zo is de vraag waartoe heeft God de wereld geschapen een vraag die op ons afkomt en waarvan het antwoord in ons ligt. Maar op een nieuwsgierig of filosofisch waarom krijgen we geen antwoord. Met zo’n waarom trachten we achter iemands motieven te komen en daardoor kunnen we er misschien nog meer van begrijpen dan hijzelf. Dat kan bij God niet. Van Hem kunnen we in dit verband alleen maar zeggen dat Hij er is, buiten Hem is niets, Hij is het zijn zelf. Als Mozes vraagt naar Zijn Naam en Wezen antwoordt Hij ook alleen “Ik ben er”. Ik weet dat met deze beschouwing ook niets opgelost is, maar wel de grens van ons kennen bereikt.

De theologie loopt altijd gevaar alleen antwoord te willen geven op vragen die zij zelf stelt. Maar ook de werkelijkheid en het nuchtere verstand stellen vragen. Als we het onnoemelijke leed zien dat in de wereld heerst, ligt het eerder voor de hand te concluderen dat een boosaardige God de wereld regeert dan de goede en liefdevolle God van het christendom. Ook het antwoord hierop, dat alle leed zo niet een straf op de zonde dan toch een gevolg daarvan is, gaat niet op. We hebben in het voorgaande gezien dat het kwaad al in de wereld was voor de zondeval. Ik bedoel dan niet het ethische maar het passieve, fysieke kwaad, waar ook de dieren onder te lijden hebben. De bijbel spreekt niet veel over dit onderwerp en dat kunnen we ook niet verwachten. Het is een boek over God en de mensen, maar hij weet er wel van. In psalm 36 vinden we de uitspraak dat God mens en dier verlost en in Jona 3 lezen we hoe de mensen, die zich voor God verootmoedigen, zich ook verantwoordelijk achten voor de dieren en die erin betrekken. En aan het slot van hoofdstuk 4 staat dat God in Zijn vergevende liefde de onmondige kinderen en dieren in één adem noemt. Denk ook aan het visoen van Jesaja over het Messiaanse rijk, waaraan ook de dieren deel hebben.

Wanneer we alles, wat in de christelijke theologie breed en versluierd geleerd wordt over de goede schepping en het kwaad dat er in kwam, eenvoudig en concreet willen weergeven, dan zouden we het ongeveer zo moeten zeggen: God heeft de wereld en het leven goed geschapen, maar zodra Hij dat gedaan had, kwam de boze er op af om het kwaad er in te brengen. Waarschijnlijk lezen we dat al in het eerste vers van de bijbel. Daar staat: “In den beginne schiep God de hemel en de aarde”. De hemel blijft in de tekst verder buiten beschouwing, over de schepping daarvan weten we niets, het gaat verder allemaal over de aarde en die was bepaald niet goed. Integendeel: “de aarde nu was woest en ledig en duisternis lag op de vloed”. Geen aantrekkelijk beeld. Het ligt ook al in de klank van het Hebreeuwse woord voor ‘woest en ledig’: tohoewabohoe, door Martin Buber vertaald met: Irrsal und Wirrsal. Het was een massa zonder structuur, één grote chaos. Dan staat er: “en de Geest Gods zweefde over de wateren”. Het woord zweven wil men tegenwoordig wel eens opvatten als broeden en taalkundig is dit desnoods mogelijk. Het zou natuurlijk mooi uitkomen met de evolutieleer, die er van uitgaat dat de oceanen in miljarden jaren langzamerhand een soort bouillon geworden waren vol van voor het leven fundamentele stoffen, die door de zon tot levensontwikkeling kwamen. Dit klopt echter niet met de vermelding dat er duisternis lag op de vloed. Het broeden is een aan de tekst vreemde interpretatie. De uitdrukking ‘ergens boven zweven’ kan ook betekenen dat men er geen contact mee heeft en zo moet het hier geloof ik verstaan worden, zo ongeveer als de duif van Noach die weer naar de ark terugkwam. De aarde waarvan hier gesproken wordt, nee dat was niets goeds en daarom begint God opnieuw te scheppen.

Maar ook in die nieuwe schepping kwam al spoedig het bederf en in dat licht begrijpen we dat God de afgeperkte Hof van Eden plantte voor de mens om in te wonen. Daar was alles goed, daar werden geen dieren gedood en geslacht, maar het kostbaarste voedsel groeide in rijke verscheidenheid aan alle bomen. Zo’n Hof van Eden zou niet nodig zijn geweest als de aarde nog goed en dus in haar geheel een paradijs was geweest.

Als we werkelijk verder doordenken over Gods goede schepping, moeten we ook tot de conclusie komen dat de satan de planeet aarde zelf niet onberoerd heeft gelaten. Een aardbeving, die zoveel leed en verwoesting veroorzaakt, kan niet aan een fout in de schepping worden toegeschreven en evenmin aan de zonde der mensen. Of we moeten dichterlijk gaan spreken over een aarde die beeft van ziedende verontwaardiging over alle gruwelen en ongerechtigheid die op haar bodem bedreven worden. Maar dat geloven we zelf niet. Als God werkelijk de aarde geschapen heeft, kunnen we niet aannemen dat dit zo slecht gelukt was dat er zulke catastrofale scheuren en gaten konden ontstaan. Zelfs kunnen we niet aannemen dat Adam in het paradijs door een bliksem getroffen had kunnen worden, wel dat hij met kinderlijke verwondering het schouwspel, de bliksemschichten, gadesloeg.

Dit alles zijn geen wilde speculaties, al moet ik toegeven dat het meer fantastisch dan realistisch klinkt, maar dat geldt van zoveel geloofsstukken, ook van de menswording Gods en de opstanding van Jezus uit de dood. Wat boven gezegd is, vloeit noodzakelijk voort uit ons geloof in Gods goedheid en heeft dus een vaste bijbelse grond.

Wij moeten concluderen dat er in deze wereld een gigantische boze macht aan het werk is en in dit verband wil ik nog even terugkomen op een uitdrukking die ik eerder gebruikt heb over het mislukken van Gods plannen. Dat is natuurlijk wel erg mensvormig gesproken; wist Hij, die verleden, heden en toekomst tegelijk overziet, dan niet van tevoren hoe het zou worden? De theologie heeft altijd grote moeite gehad met de zogenaamde voorwetenschap van God, want dit houdt immers voorbeschikking in en dat leidt tot de noodlotsgedachte, dat alles wat gebeuren zal van tevoren al vaststaat en dat de mens dus geen enkele vrije beslissing kan nemen. Dat is een gedachte die we met geen mogelijkheid in ons geloof kunnen inpassen. Mogen we dan misschien veronderstellen dat God zo machtig is dat Hij een tijd kan scheppen waarin een toekomst is opgenomen die onbekend is? Gods grootheid en majesteit zijn voor ons zo onbevattelijk dat dit theoretisch mogelijk zou zijn, maar dan vervallen we wel in speculaties.

Toch gaat de bijbel er telkens van uit dat God niet weet hoe iets zal aflopen en dat als het anders gaat dan Hij bedoelt, Hij Zijn plannen wijzigt. In het Oude Testament komen we herhaaldelijk situaties tegen waarin God Zijn plan verandert en aanpast aan nieuwe onvoorziene omstandigheden. Dat gebeurt al direct na de zondeval van Adam en bij Noach en de zondvloed en telkens weer bij de tocht van Israël door de woestijn. We hoeven daaruit niet te concluderen dat God toch een tijd geschapen heeft waarin een onbekende toekomst voorkomt, maar wel spreekt de bijbel over de schepping van wezens met zelfbewustzijn en een vrije wil en daarmee over de mogelijkheid van nieuwe onverwachte ontwikkelingen. We spreken dan niet meer in termen dat God iets maakte dat mislukte, maar dat een andere boze macht Zijn werk doorkruiste, zodat God telkens herstellend, herscheppend, verlossend moet ingrijpen. En dat begint dan in Genesis 1:3.

Opvallend is, dat het eerste wat God scheidt in die woest- en ledigheid het licht is, want het gaat immers tegen de vorst der duisternis. Er is dan nog geen sprake van de zon, de bron van alle natuurlijke aardse leven en we hebben dat in het begin als een tegenstrijdigheid gezien, maar het krijgt nu een andere betekenis, het is een machtswoord, ik zou bijna zeggen een oorlogskreet tegen de satan. Het is een strijd tussen licht en duisternis. In het Nieuwe Testament wordt vaak in deze termen gesproken over goed en kwaad. Het rijk der duisternis is een realiteit, daar heerst de satan, maar de gelovigen worden kinderen des lichts genoemd. In 1 Thess. 5:5 zegt Paulus: "Gij zijt allen kinderen des lichts en kinderen des dags. Wij behoren niet aan de nacht of

duisternis toe”. Christus zelf noemt zich het licht der wereld en Hem dienen wij als Heer, maar de satan is de vorst der duisternis.

In onze tijd van ontmythologisering hebben velen moeite met het geloof aan een persoonlijke duivel, maar in de bijbel is hij wel een wezenlijk gegeven, al wordt er op zeer verschillende manieren over gesproken. Maar kwaad, in de zin zoals wij het gebruiken als tegenstelling van Gods goedheid en liefde, heeft per definitie altijd een persoonlijke achtergrond. Als persoon wordt hij in de bijbel de satan of duivel genoemd en is zowel in de hemel als op de aarde. In het boek Job behoort hij tot de hemelingen en ook Paulus spreekt van ‘boze geesten in de hemelse gewesten’. Jezus noemt hem de overste der wereld en in het ‘Onze Vader’ kortweg de boze. In de evangeliën is sprake van Beëlzebul en van de demonen en verder zijn er in het Nieuwe Testament omschrijvingen als: ‘de overste van de macht der lucht’ (Ef. 2:2), ‘de wereldbeheersers dezer duisternis, boze geesten in de hemelse gewesten’ (Ef. 6:12), ‘wereldgeesten’ (Gal. 4:3), ‘de macht der duisternis’ (Col. 1:13), ‘overheden en machten’ (Col. 2:15). In Rom.8 besluit Paulus zijn betoog met de juichkreet: “Ik ben verzekerd, dat noch dood noch leven, noch engelen noch machten, noch heden noch toekomst, noch krachten, noch hoogte noch diepte, noch enig ander schepsel ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Jezus Christus, onze Here”. Voor Paulus hebben de boze machten dus een scheidende functie, hun doel is ons te verwijderen van Gods liefde. En dat is de grond van ons leven, eigenlijk de enige die op de duur niet onder ons wegzinkt. Hij is er. Hiermee sluit Paulus nauw aan bij het paradijsverhaal.

Adam leefde in gemeenschap met God, maar de slang bracht verwijdering en scheiding teweeg. Het paradijs werd afgesloten en de mens moest daarbuiten leven alleen met de andere mensen in een wereld waar de duivel heerste. Maar, zegt Paulus, God is nu in Christus Zelf weer naar ons toe gekomen en niets kan ons meer scheiden van Zijn liefde die in Christus is. Zo houdt hij de grote lijn vast, de levenslijn, die door de bijbel loopt.

De christelijke theologie heeft wel alle aandacht gevestigd op zonde en verlossing die zich afspelen binnen en tegelijk los van al dat andere gebeuren van wereld en natuur. Maar zij zag de verlossing te weinig meer als onderdeel van een groot proces, van de universele strijd tussen goed en kwaad, God en de satan. Waarschijnlijk als reactie op de andere godsdiensten, die er een hele kosmologische mythologie op na hielden. Godsdienst en cultuur waren daarin nauw met elkaar verbonden, alle dingen en gebeurtenissen hadden een achtergrond in de wereld der goden. De een lette meer op de sterren en planeten, de ander meer op de aarde, de planten en de dieren en de lotgevallen der mensen. De ontwikkeling der wetenschap heeft echter een heel ander wereldbeeld naar voren gebracht, waardoor langzamerhand allerlei geheimzinnigheden verdwenen en wat men altijd voor ‘vreemd’ en bovenaards had gehouden vond nu een natuurlijke verklaring. De kerk is daardoor na de Middeleeuwen ook van veel bijgeloof bevrijd. Voortaan leerde ze dat het kwaad

lag in de zondige neiging van het menselijk hart en de verlossing in de vernieuwing van dat hart. Maar hiermee werden teveel de aspecten van een bovenaardse strijd tussen goed en kwaad uit het oog verloren. De reformatie, waarin de genadige verlossing van zondaren centraal stond, heeft die tendens eerder versterkt dan gecorrigeerd.

Toch komt die strijd in de bijbel wel voor, vanaf de aankondiging ervan in het paradijsverhaal tot het laatste bijbelboek. De Openbaring van Johannes staat zelfs helemaal in het teken daarvan. Daar gaat het niet om een geestelijke en innerlijke strijd maar om een ‘totale oorlog’ tussen recht en onrecht, waarheid en leugen met al de wapens van de hemel en de hel.

Met de exegese en hermeneutiek van dit boek heeft de theologie dan ook altijd veel moeite gehad. Men kon beter uit de voeten met begrippen als een innerlijke strijd tussen zonde en berouw dan met het beest en de draak of met een oorlog in de hemelse gewesten met echte wapens. (Op. 12:7). Maar ze worden wel genoemd. Ik wil hier wijzen op het commentaar van J.H.Bavinck¹¹, die met name aandacht schenkt aan dit dubbele aspect van een aardse en hemelse strijd tussen goed en kwaad. Hij noemt dit de twee tonelen waarop de strijd zich afspeelt en herinnert eraan dat dit geen uitsluitend christelijke gedachte is. In de tegenwoordig zo druk beoefende astrologie, waar het aardse leven bepaald wordt door de stand en de gang de sterren is de bijbelse gedachte der twee tonelen tot een karikatuur gemaakt. Sterrenwichelarij was in Israël verboden. Jesaja stelt ze aan de kaak. (Jes. 47:13).

Bavinck zegt: “In de profetieën zijn het niet de wentelingen der sterren die het hele proces beheersen, maar het zijn de engelmachten in hun strijd met de demonen, die het aardse gebeuren bepalen”. En op pag. 22: “Er is in deze wijze van denken iets beangstigends, iets adembenemends. Wij zijn er zo aan gewend het aardse toneel, de wereldgeschiedenis te zien als iets dat op zichzelf staat en uit zichzelf verstaanbaar moet zijn, dat we ons niet kunnen indenken, dat er een ander toneel is, van hoger orde, waarin dezelfde conflicten zich afspelen, maar in een gans andere gestalte” pag.23 “De wereldgeschiedenis heeft onbegrijpelijke door en door geheimzinnige verschijnselen, omdat zij in verband staat met een andere geschiedenis, die zich in een geheel andere sfeer voltrekt en omdat ze van daaruit telkens opnieuw beïnvloed wordt. Wanneer we haar ooit geheel overzien met al haar verrassende wendingen, met al haar tijdperken van ontaarding en van vernieuwing, van afbraak en van opbouw, met haar eeuwigdurende strijd om de wereldmacht, dan zullen we eerst zien, dat deze geschiedenis slechts een fragment is van een veel omvattender gebeuren en dat dus om haar recht te zien, het nodig is dat andere gebeuren te kennen”.

Dit bijbelse geloof in een strijd in de hemelse gewesten is iets heel anders dan de astrologie, waarin de noodlotsgedachte ligt dat het ‘in de sterren geschreven staat’. De mens blijft vrij in zijn beslissingen en heeft zijn strijd te

¹¹ “En voort wentelen de eeuwen”, uitg. Zomer en Keuning 1^e druk, pag. 20 vv.

voeren op het aardse toneel – God noemt hem niet Zijn werktuig maar Zijn bondgenoot. Hij heeft zijn eigen verantwoordelijkheid en kan ook tegen God kiezen.

Er zijn dus zoals Bavinck zegt twee tonelen, waarop de strijd tussen goed en kwaad zich afspeelt, op aarde, of nog punctueler gezegd in ons hart en in de hemelse gewesten tussen Gods legerscharen en de satan met zijn demonen. Deze gedachte is zo door en door bijbels dat men er zich niet vanaf kan maken met een opmerking dat men niet meer gelooft in een duivel met bokspoten, want dat doet niemand meer.

In het hele bestaan van de wereld, zoals die door ons praktisch wordt beleefd en wetenschappelijk onderzocht, is het geloof in een liefdevolle God een op zichzelf staand feit gebleven los van de andere werkelijkheid. Deze is nog wel te verenigen met het geloof in God, maar niet met een regiem van een almachtige, liefdevolle God. Overal zien we de strijd opslaan tussen wat ik nu maar korthedshalve goed en kwaad noem. We zien het in de geschiedenis der volken en in ons eigen leven, in het grote natuurgebeuren en in het kleine stukje natuur vlak om ons heen. We staan midden in een groot dualisme en we doen dat teveel als belangstellende of verbijsterde toeschouwers en te weinig als deelnemers die er zelf in betrokken zijn. Met andere woorden: het christelijk geloof in de verlossing van zondaren ziet vaak het verband met het wereld- en natuurgebeuren niet meer en wordt dan in onze denkwereld een corpus alienum, een vreemd element. Dat doet pijn aan ons denken, want we weten dat dit verband er moet zijn.

De laatste tijd zijn er aanwijzingen dat men toch weer oog begint te krijgen voor verschijnselen die niet aan de kwade wil van de mens zijn toe te schrijven en toch negatieve ethische aspecten hebben. En in de kerkelijke pers begint men weer van ‘machten’ te spreken in de bijbelse trant. Dat zijn dingen die door mensen begonnen zijn zonder kwade bedoelingen maar uit de hand lopen en hun eigen leven gaan leiden. Een voorbeeld daarvan zijn de maatschappelijke structuren. Dat wist men al sinds Marx en we kunnen ook gaan denken aan de technocratische ontwikkelingen, vooral op het gebied van de elektronica, de onafgebroken muziek- en televisie-uitzendingen, de psychologische propaganda, reclame en consumisme, de ontwikkeling der medische wetenschap. Zelfs een hoog goed als de verzorgingsmaatschappij begint zich tegen ons te keren.

Men kan eigenlijk niemand aanspreken op deze kwade ontwikkelingen, evenmin als men de uitvinder der kernsplitsing de schuld kan geven van de nucleaire bewapening. Hij heeft het niet van tevoren geweten en zo is het ook met al die andere ontwikkelingen. Maar mensen zijn wel werktuigen geworden van een hoger brein dat tegen ons gericht is. Dat is wat men de machten noemt, een eigenaardig begrip dat in de vage voorstellingen van veel mensen een beetje het midden houdt tussen menselijke schuld en een natuurramp. De bijbel spreekt er veel persoonlijker over in overeenstemming met de persoonlijke aanduiding van de satan.

Daar staan echter ook positieve krachten tegenover en dan denk ik aan heel verschillende dingen. Uit kleine initiatieven kunnen onverwacht goede ontwikkelingen voortkomen: sociale beweging, hulp aan de derde wereld, zorg voor het milieu en natuur- en dierenbescherming, waar men bewust of onbewust de taak van Adam weer op zich neemt om zich te bekommeren over een bedorven schepping. In de kerk heeft de dienst der genezing haar plaats weer gekregen naast de zondevergeving, want zonde en ziekte zijn beide een kwaad. En tenslotte zou ik het exorcisme (demonenuitdrijving) willen noemen, al is hier kaf onder het koren en maakt zelfs de commercialiteit zich er meester van (de film ‘de exorcist’). Maar toch Er wordt weer iets zichtbaar van het verband tussen het christelijk geloof en de algemene strijd tussen goed en kwaad, waarbij ik onder kwaad dan niet versta de ongehoorzaamheid aan God maar de concrete gevolgen daarvan. Zonden kunnen vergeven worden, maar het objectief veroorzaakte kwaad blijft en groeit vanzelf verder. Het moet door de gehoorzame mens bestreden worden tot de komst van Christus, Die de strijd voorgoed beslist.

Deze strijd tussen goed en kwaad beheerst van de schepping der wereld af alle leven en in dat licht kunnen we ook de schepping van de mens zien. Dat is dus niet een op zichzelf staande gebeurtenis en ook niet alleen een hoogtepunt van een goede schepping, maar iets dat heeft plaats gehad in de strijd tussen goed en kwaad.

We krijgen dan een voorstelling die misschien wat fantastisch klinkt, maar een antwoord zou kunnen zijn op vragen die anders onoplosbaar lijken. Zodra God in Zijn liefde de wereld had geschapen, kwam de satan daarin om die te bederven. Toen, om een voorbeeld te geven, de hogere dieren ontstonden die begiftigd waren met bewustzijn en daardoor ook de mogelijkheid hadden tot verschrikking en pijn, bracht hij die erin. Uit de paleontologie weten we dat er 40 miljoen jaar geleden onder de zoogdieren roofdieren waren en onder de vissen, vogels en insecten al vele miljoenen jaren eerder. We weten ook door ons geloof in een liefdevolle God dat Hij geen dieren schiep om andere kwaad toe te brengen. Hun aard was door de satan bedorven. Hoe dat gebeurde, weten we niet, want er waren nog geen mensen om dat gade te slaan. Maar in de evolutieleer heeft D. ons er een aannemelijk beeld van gegeven. Er was een proces gaande volgens het beginsel van de survival of the fittest. Men hoeft niet lang te denken om te begrijpen dat dit een duivels beginsel is, lijnrecht in strijd met de God van de bijbel. Als er in de bijbel ons één ding heel duidelijk wordt gemaakt is het wel dat God opkomt voor het zwakke.

Daarna, op een zeker ogenblik – maar we mogen hier ook wel de geladen uitdrukking gebruiken: ‘in de volheid der tijden’ – schiep God de mens, een wezen met een vrije wil naar Zijn beeld en gelijkenis, dus goed en liefdevol om als bondgenoot de strijd tegen het kwaad op te nemen en het goede op aarde onder de schepselen te vertegenwoordigen. Maar ook hier was de satan de grote tegenspeler en verleidde de mens tot ongehoorzaamheid en toen was er in het

kwaad een nieuw ethisch element bij gekomen, dat van tevoren niet aanwezig was. De mens met zijn vrije wil en zelfbewustzijn is een veel hoger en gecompliceerder wezen dan het dier en daardoor staan ook zijn geluk en zijn leed op een ander niveau, en datzelfde niveauverschil is er ook zowel bij het doen als bij het lijden van kwaad.

Actief en passief kwaad.

Het passieve kwaad hebben mens en dier gemeen maar toch anders. Bij een dier denken we aan datgene wat een dier lijdt aan honger, dorst, ziekte en pijn en belemmering in zijn bewegingen. Dat heeft een dier gemeen met een mens maar in beperkter mate, omdat het alleen fysiek is en incidenteel. Een dier kan niet lijden aan herinnering of vooruit zien van toekomstig leed ook niet aan het mede-lijden in de letterlijke zin des woords met anderen. Bij de mens is dit alles anders en erger, het treft hem veel dieper. Passief lijden kan bij hem ook van geestelijke aard zijn, depressie, verdriet over verlies, gevoelens van eenzaamheid en miskennis, schuldgevoelens, machteloze verontwaardiging en dergelijke. Maar het grote verschil zit toch in het actieve kwaad. Dieren beramen en bedoelen geen kwaad, zij hebben geen eigen vrije wil en kunnen alleen hun instinct volgen. Dat is in de evolutie wel door het kwaad aangetast en drijft hen er toe, maar legt ook beperkingen op. Bij het actieve kwaad dat in de dierenwereld geslopen is, kunnen we twee soorten onderscheiden. De mildste vorm is de agressiviteit die voortkomt uit rivaliteit, maar daarnaast is er bij de roofdieren ook de drang om anderen te doden voor eigen voeding of voor hun jongen. Beide vormen hebben hun instinctieve grenzen. Zij vechten alleen om hun doel te bereiken, dat kan zijn de heerschappij over een groep, het afbakenen van een leefgebied, het bezit van een vrouwtje of van voedsel. Als het doel bereikt is, staken ze de strijd en gaan niet zover de rivaal te doden. Als deze zich de mindere toont en het veld ruimt, is het voldoende. Ook bij roofdieren is de drang om te doden instinctief begrensd. Zij vallen in normale omstandigheden alleen andersoortige prooidieren aan en niet de eigen soortgenoten, het zijn geen kannibalen. Maar de mens, in zoverre hij niet uit zelfverdediging handelt, kan zich gedragen als iemand die zich aan de kant van de boze schaart en zelf bewust kwaad wil doen. Hij kent met zijn vrije wil geen instinctieve beperkingen, maar kan uit haat ook zijn soortgenoten aanvallen en een bedreiging zijn voor zijn medemensen en telkens weer is hij niet tevreden met het bereiken van een bepaald doel, maar stelt zich nieuwe verdergaande doeleinden. Zijn overwinnings- en machtsdrang kunnen grenzenloos zijn en dan ontziet hij zich niet om zelfs de overwonnenen te doden. Hij kan overmatig vergelden, zoals Lamech tot zijn eigen eer.

En het onverwacht tragische daarbij is dat hij niet alleen vecht vanuit zijn lagere natuur om voedsel of grondbezit, maar ook zijn hoge, geestelijke ontwikkeling, waarin hij ver boven het dier staat, kan hem agressief maken. De godsdienstoorlogen zijn vaak de omvangrijkste en langdurigste geweest en in

een ‘verlichte’ atheïstische wereld zijn het de ideologieën die verdrukking en vervolging veroorzaken en zelfs oorlogen die het bestaan zelf van de mensheid bedreigen. De mens, het hoogst ontwikkelde schepsel, is het diepste gevallen. Hij is een weg gegaan tegengesteld aan die van Gods bedoeling om zijn medemensen lief te hebben en voor alle andere schepselen op te komen.

In dit verband wil ik nog even terugkomen op het, reeds in een vorig hoofdstuk behandelde, merkwaardige bericht dat God eens in het paradijs alle dieren bij Adam bracht om te zien hoe hij ze noemen zou.

De naam is in de bijbel iets heel belangrijks. Alleen Gods Naam is verborgen. Hij is die Hij is, het inbegrip van alle namen. Nog altijd is de naamgeving van een kind door de ouders een belangrijke zaak. Het is een geschenk als een sieraad en een erkenning van zijn eigenheid. In de kerk is dat een ritueel dat we aan de doop verbinden en waarbij we aan God denken. Aan een dier geven we een naam als we het als huisdier aannemen en verzorgen willen. In Kenia schijnt zelfs een echtpaar te zijn dat een leeuw als huisdier heeft aangenomen. Mensen kunnen veel doen aan de aard van een dier. Wat zou een verheven wezen, als Adam vóór de zondeval was, ‘de heer der schepping’ niet voor invloed op de dieren kunnen hebben. God brengt alle dieren tot Adam, is het zo vreemd om te veronderstellen, dat God hier van Adam verwacht, dat hij de tegenspeler van satan wordt en op de duur het kwaad zal herstellen wat deze aan de dieren gedaan heeft. De waarneming en naamgeving zijn daarvan het eerste begin. Nu krijgen ook de woorden uit Gen. 1:28 over het onderwerpen der aarde en het heersen over de dieren meer inhoud. Voor heersen wordt hier een Hebreeuws woord gebruikt dat betekent onderwerpen en doen gehoorzamen. Dat is een ander heersen dan dat van de man over de vrouw in 3:16 en daar wordt ook een ander Hebreeuws woord gebruikt, hetzelfde als in Gen. 24:2 waar het vertaald wordt door besturen, ‘de knecht van Abraham, de oudste in zijn huis, die alles wat hij had bestuurd’. Dat heersen van de man over de vrouw is het liefdevolle leiding geven aan een gelijkwaardige. Het heersen over dieren is een onderwerpen en doen gehoorzamen, dat er op wijst dat er in de dierenwereld iets verkeerd was, dat gecorrigeerd moest worden.

De gedachte komt op dat, als Adam gehoorzaam was gebleven aan God, hij het paradijs, in plaats van het te moeten verlaten, had kunnen uitbreiden over de hele aarde. Dan zou de toestand die Jesaja tekent voor het komende Messiaanse rijk al 10.000 jaar geleden werkelijkheid kunnen zijn geworden. Nu moeten we wachten op de komst van Christus, want satan heeft, nog wel in de gedaante van een dier, de mens aan zijn zijde getrokken tegen God. En tot vandaag toe weten we dat de mens aan het leven op deze aarde, ook aan de dieren meer kwaad dan goed heeft gedaan. Hij is niet alleen het slachtoffer van de satan, maar is zelf een bron van boosheid en van leed geworden en heeft over de aarde een vloed van ellende gebracht.

Ook de theologen hebben de natuur als schepping van God wel beleden, maar dat nooit goed innerlijk verwerkt.¹² Ik heb het gevoel dat pas bij de moderne mens van de twintigste eeuw een soort verbondenheidsgevoel met de natuur levend begint te worden, men noemt dat met een gesecculariseerd woord: milieubesef. Franciscus van Assisi is een der weinigen uit de Middeleeuwen geweest die het eerder en beter begrepen heeft.

“Het beeld van Franciscus temidden van de dieren toont je eigen grote armoede: tot een volk te behoren dat het verleerd heeft de aarde ‘moeder’ te noemen, haar de rijkdommen uit de ingewanden rooft, de nieren vergiftigt, haar kaalscheert en ontsiert met stenen steden en haar kinderen doodt. Ze zucht en steunt onder een harde heerschappij van mensen, die ont-aard zijn, omdat ze met bouwsels van cultuur en techniek de hemel willen bestormen, omdat ze gevluucht zijn in steden, zodat de aarde onherbergzaam voor hen werd.”¹³

Soms wordt ons oog geopend voor de heerlijkheid der schepping en zien we daarin het goddelijke element en voelen we ons dicht bij Hem. Dat dit geen mensenvreemde en asociale romantiek hoeft te zijn, heeft Fransiscus, die een vriend was van de armen en melaatsen, zelf in zijn leven wel bewezen.

¹² Een uitzondering moet ik maken voor de rand-theoloog C.S.Lewis wiens ideeën voor de officiële theologie blijkbaar te onconventioneel zijn om er op in te gaan. In zijn verhalen spelen ook de niet-menselijke schepselen een rol in de grote strijd tussen goed en kwaad. Gelukkig worden zijn boeken tegenwoordig ook weer in het Nederlands herdrukt en gelezen.

¹³ Anke Passenier in “Vuur”, maart 1982

6. De oergeschiedenis na het paradijs

In de bijbel loopt de geschiedenis der mensheid van Genesis tot Openbaring, van het paradijs tot het nieuwe Jeruzalem, van de zondeval tot de tijd dat God zal zijn ‘Alles in allen’. Het begin van die geschiedenis, de eerste \pm 7000 jaar, wordt ons becommentarieerd in de bijbel. Maar voor de laatste 2000 jaar missen we dat commentaar en we zien Gods hand niet meer in de geschiedenis, vanaf dat ogenblik is de loop der gebeurtenissen voor de gelovigen ondoorzichtig en verwarrend geworden. Dat merken we al in de brieven van het Nieuwe Testament. Wel hebben we in plaats van een commentaar een boodschap en een belofte.

Daarom moeten we, geloof ik, om deze onverklaarbare periode aanvaardbaar te maken het verband blijven zien tussen het begin en het einde. Het kan ons daarbij helpen om de oergeschiedenis nog eens goed na te lezen. Ik laat daarbij de theologie even buiten beschouwing, het wordt ons tenslotte verteld als een verhaal. De theologische taal – ik vermijd het woord jargon – is op zichzelf wel juister, vooral in bijzaken, maar als het aankomt op het wezenlijke, de verhouding tussen God en mens moeten we teruggrijpen op de kinderlijke manier van zeggen en dat wil ik proberen. De geschiedenis begint bij het verhaal van Kaïn en Abel.

Vroomheid is in onze samenleving niet één van de meest gewaardeerde eigenschappen en wekt gewoonlijk ook geen jaloezie op. Men spreekt eerder een beetje meewarig en zelfs minachtend over een vroom mens, want het lijkt zo ouderwets en plattelands. Het is een stadium dat velen gepasseerd zijn, men heeft nu andere idealen en strevingen. Alleen mensen die zelf van God weten kunnen enige jaloezie voelen voor iemand die hierin kennelijk verder is dan zichzelf. Er zijn van die onopvallende mensen die ons op de duur toch opvallen en voor wie we een zekere bewondering gaan voelen. Zij hebben geen pretenties, zijn altijd beschikbaar en blijven daarbij toch zichzelf met een probleemloze zelfverzekerdheid die anderen zo node missen. Het is alsof zij leven vanuit een achtergrond en vandaar uit opereren, terwijl de meeste mensen altijd juist op de voorgrond letten. Als het tot ons doordringt dat God die achtergrond is, kunnen we ze óf gaan hoogachten óf ons aan hen ergeren. Die verborgen ergernis kan zover gaan en iemand zo in het nauw brengen met zichzelf dat hij om zijn zelfrespect te bewaren de ander schijnheilig gaat noemen. In het prille stadium van een ongeciviliseerde mensheid leidde de haat tegenover zo'n onbegrepen en onaantastbare vrome tot somberheid, spanning en doodslag. Kaïns gezicht betrok en hij werd toornig en doodde Abel, omdat God acht sloeg op Abels offer en niet op het zijne. Het is een korte notitie, er is geen psychologische roman van gemaakt. Hoe Kaïn merkte dat God acht sloeg op Abels offer en niet op het zijne, kunnen we alleen maar vermoeden. Om er op te wijzen dat Abel voldoet aan de latere offervoorschriften vind ik in dit verband niet verhelderend, omdat het niet past bij de zin van het verhaal. Op oude bijbelse plaatjes ziet men de

rook van Abels offer opstijgen en die van Kaïn neerslaan en misschien is het ook wel zo geweest (ofschoon dat wel bijzondere atmosferische omstandigheden vereist), maar waarschijnlijk was het alleen maar een verschil in intentie, die Kaïn deed beseffen dat hij net zo goed niet had kunnen offeren, want de gezindheid van het hart is het enige wat voor God belangrijk is. Dit lijkt mij de enige verklaring, want op zichzelf was Kaïn met zijn akkerbouw meer in de lijn van Gods gebod om de aardbodem te bewerken dan Abel. Het zijn nog altijd de verschillende intenties die het offer van de één voor God aannemelijk maken en dat van de ander niet.

Men kan iets geven uit liefde tot God of tot de naaste, maar ook om God gunstig te stemmen of om op de mensen indruk te maken. Kaïn heeft in zijn hart geweten dat hij niet recht tegenover God stond, maar God kán hij niet veranderen en zichzelf wíl hij niet veranderen. Daarom koelt hij zijn boosheid op Abel. Men kan natuurlijk wel andere verklaringen zoeken voor Kaïns agressiviteit en wijzen op het natuurlijke conflict van belangen tussen een zwervende herder die zijn dieren overal laat weiden en de landbouwer die zich een vaste woonplaats zoekt en zijn gebied afpaalt; daarbij kan hij geen grazende kudden in zijn omgeving dulden. Dit is een typisch modern gesecculariseerde verklaring van een verhaal dat duidelijk religieus van aard is en dat zelf het conflict terugbrengt tot zijn diepste kern: de verhouding tot God. De keuze van de eerste mens en van alle mensen is, of ze God hun Schepper willen liefhebben en dienen, of zelf groot willen worden en gelijk God zijn. Dat laatste loopt uit op geweld en daarvan is Kaïn het eerste voorbeeld.

Het was wel waar dat hij met zijn akkerbouw letterlijk Gods eigen gebod vervulde, maar dit was een gebod van vóór de zondeval. De mensen moesten de aarde bewerken samen met elkaar en in dienst van God om samen met Hem er een groot paradijs van te maken. Maar nu is het goed en kwaad vermengd en juist in de akkerbouw gaat het om bezit en afperking van grond en dat was bepaald niet de oorspronkelijke bedoeling. De aartsvaders van Israël waren nomaden en zwervende herders en de gelovigen worden vreemdelingen op aarde genoemd. Het beloofde land, dat tegelijk de akker van het paradijs is, ligt pas in het verschiet in het na-zonde tijdperk als Christus koning is. In dit verband is Abel al de herder, hij is een vreemdeling op het land zonder vaste woonplaats, maar hij vindt er zijn broodwinning in.

Kaïn moet nu ook gaan zwerven ‘weg van zijn akker’, waarop hij het bloed van zijn broeder Abel vergoten heeft. Hij zal er geen gezegend bestaan meer in vinden, vluchten moet hij en zwerven, hij hoort niet meer op het land. Nu wordt langzamerhand duidelijk wat goed en kwaad is, dooreen gemengd en gescheiden; op de aarde die goed was, is het kwaad dat vervloekt was gekomen.

Nu Abel de rechtvaardige dood is, lijkt het of het kwaad de overwinning heeft behaald, maar God heeft Zijn schepping nog niet losgelaten, Hij neemt Kaïn in bescherming, hij moet vluchten maar mag in leven blijven. Hij gaat wonen in het land Nod, ten oosten van de Hof van Eden, dat is emigratie naar

het vreemde, naar het doolgebied waar hij geen woonplaats heeft. Maar hij maakt van de nood een deugd en gaat een stad bouwen en wordt stedeling. Het lijkt wat ver gezocht en achteraf geredeneerd om hier een verband te zoeken met het latere voorschrift uit Num. 35:10, waar onderscheid wordt gemaakt tussen moord en onopzettelijke doodslag, in welk laatste geval men naar een vrijstad mocht vluchten. Maar wel is het waar dat Kaïn in dit verhaal niet wordt getekend als een moordenaar en misdadiger maar als een doodslager: hij wist niet wat hij deed. Toen de Heer hem vroeg: "waar is uw broeder Abel", antwoordde hij: "ik weet het niet, ben ik mijns broeders hoeder?" Dit antwoord wordt meestal beschouwd als een kras staaltje van brutale onverschilligheid. Ik twijfel er aan of dit juist is, het antwoord is geen bevestiging of verdediging van zijn daad, maar een verklaring van zijn niet-weten en een vraag: moest ik werkelijk voor mijn broeder zorgen?

Wij mogen Kaïn niet beoordelen vanuit onze eeuwenlange christelijke opvoeding tot moreel besef en verantwoordelijkheidsgevoel voor elkaar. Alles is hier nog in het begin en nieuw, in zekere zin kinderlijk onnozel. Zij leefden nog dichtbij de Hof van Eden en dichtbij God die voor alles zorgt en Kaïn vindt het verbijsterend dat hij voortaan van voor Gods aangezicht weg zal zijn. Voor het eerst is de zonde van Adam en Eva geactiveerd en heeft het kwaad een praktische en concrete gestalte gekregen. Tot nu toe was het een mogelijkheid die in de praktijk nog vermengd was met het goede, nu is het een bloedige werkelijkheid geworden die Kaïn niet kende en waarvan hij niet wist.

Er zijn nog meer gezichtspunten in dit verhaal die de aandacht verdienen, want het is een kernverhaal dat de overgang aangeeft van een goede wereld vlak na het paradijs tot een slechte, waarvan Jezus gezegd heeft dat de satan de overste der wereld is, hij doet er zijn regiem gelden.

We moeten eerst Gen. 4:6,7 aandachtig lezen en trachten te begrijpen. De Heer zegt tegen Kaïn: "Waarom zijt gij toornig en waarom is uw gelaat betrokken? Moogt gij het niet opheffen als gij goed handelt? Doch indien gij niet goed handelt, ligt de zonde als een belager aan de deur, wiens begeerte naar u uitgaat, doch over wie gij moet heersen." De vertaling zowel als de uitleg van het laatste zinsdeel zijn moeilijk. Meestal leest men er in dat de zonde begeert Kaïn te verleiden en dat Kaïn de zonde moet beheersen. Zo staat het ook eigenlijk in deze vertaling. Maar de 'begeerte der zonde' is zo'n vreemde verbinding dat de vertaling alleen al daarom haast wel fout moet zijn. We moeten ons herinneren dat we de woorden begeerte en heersen ook hebben aangetroffen in Gen. 3:17 in een soortgelijk verband. We hebben daar gezien dat met heersen niet bedoeld wordt onderwerpen en overheersen, maar dat het Hebreeuwse woord 'sjamal' betekent leiding geven en ook wel vertegenwoordigen¹⁴. Datzelfde woord 'sjamal' staat hier ook en dat kan moeilijk op de zonde van toepassing zijn, dan zou er eerder het andere

¹⁴ Zie Maartje van Tijn "Het boek van goed en kwaad" pag.85

Hebreeuwse woord voor heersen ‘radah’ gebruikt zijn dat in Gen. 1:28 staat voor het heersen over de dieren. Dat betekent onderwerpen, de baas zijn. Dat zou beter passen bij de houding die Kaïn tegenover de zonde moet aannemen. Maar er staat ‘sjamal’ en daaruit kunnen we afleiden dat het niet over de zonde gaat maar over Abel. Zoals Adam als de sterkere liefdevolle leiding moet geven aan Eva, zo moet Kaïn het doen aan zijn zwakkere broeder Abel. Deze verhouding tussen beide broers komt al naar voren in het geboorteverhaal waar de trotse moeder Kaïn ‘een man’ noemt, terwijl Abel betekent ‘niet veel’, een nietigheid. Begeerte moet dan vertaald worden door verlangen, genegenheid en dan wordt de tekst duidelijk. Merkwaardig is dat de statenvertalers het ook al zo gelezen hebben, maar dat de nieuwe vertalers het allemaal om de een of andere reden hebben veranderd. In de ‘kanttekeningen’ van de Statenbijbel staat bij vers 7; “Dit is te verstaen van Habel Kaïns broeder alsof God seijde: maer wat uwen broeder aengaet gij en hebt geen reden om over hem te toornen, dewijle hij tot u genegen ende wel tevreden is”.

We hebben hier dus dezelfde situatie als in Gen.3, de sterke moet voor de zwakke zorgen. Maar er is nog een diepere parallel tussen beide schriftgedeeltes. God waarschuwt tegen de zonde, Adam en Eva mogen niet van de boom eten en Kaïn mag niet zonder reden toornig zijn. De zonde wordt in beide gevallen toch begaan – dan volgt de straf, Adam en Eva worden uit het paradijs verdreven en Kaïn zelfs uit het gezicht van de Hof van Eden en weg van voor Gods aangezicht. In beide verhalen zit een parallel en een climax. Adam en Eva hebben door hun ongehoorzaamheid, hun ‘gelijk aan God willen zijn’ de poort voor de zonde geopend. Kaïn heeft de eerste concrete zonde bedreven. Zo zien we de voortgang van het gebeuren en de ontwikkeling van het kwaad. Kaïn heeft het ‘gelijk God zijn’ op een geperverteerde manier in praktijk gebracht door als de machtige en meerdere de mindere te doden, terwijl God er van uitgaat dat hij als de sterkere liefdevol leiding moet geven aan Abel, zoals Hij doet aan elk die Hem genegen is.

Het treft ons in dit hele stuk weer hoe menselijk en duidelijk over God gesproken wordt. De Hof van Eden is wel afgesloten, maar de Heer is nog heel dichtbij de mensen. Hij ‘doet Zijn Aanschijn nog over hen lichten’. Er staat niet dat Hij verschijnt aan Kaïn zoals we verder in de bijbel telkens lezen, maar Hij is er en Hij spreekt tot Kaïn. Hij spreekt als een moeder tot haar kind: je moet niet zo boos kijken, je moet je er niet aan ergeren dat je broeder ondanks zijn nietigheid gelukkig is, maar blij zijn met hem en voor hem zorgen. En dan waarschuwt de Heer voor de zonde die nu haar echte kans gaat krijgen, door afgunst geef je toegang aan de zonde, die op de loer ligt. De Heer probeert de funeste ontwikkeling tegen te houden maar Hij dwingt niet, de mens is vrij. Hij gaat niet met een vlamvend zwaard voor Abel staan om hem te beschermen. Hij laat het begaan – dat is de nieuwe orde – tot Zijn tijd gekomen is. In zekere zin heerst de vorst der duisternis al en Gods bestel kan niet meer gezien, alleen nog geloofd worden.

In deze eerste zonde zien we hetzelfde patroon dat eindeloos herhaald wordt: God waarschuwt, maar verhindert niet. Abel wordt doodgeslagen en het enige wat overblijft is dat de schreeuw van zijn bloed in de hemel gehoord wordt en doorklinkt tot de jongste dag. Het eerste leed is geschied, het eerste onrecht bedreven. Dat moet voor de mensen een vreselijke gewaarwording geweest zijn, er valt een verbijsterende stilte, een nieuw tijdperk is begonnen. In het paradijs was alles goed en mooi en gelukkig, overal zag men Gods hand en Zijn stempel, nu schijnt er een ander regiem te zijn gekomen.

God verdwijnt langzamerhand uit het gezicht, maar nog niet helemaal, Hij spreekt nog tot Kaïn en geeft hem nog een aardse straf. Dat gebeurt later ook niet meer. Het lijkt wel of de Heer het nog één keer wil proberen, Kaïn verbannen uit de nog steeds gelukkige omgeving van het paradijs. Kaïn zelf ervaart dit als iets vreselijks, vooral omdat hij zoals hij zegt “verborgen zal zijn voor het aangezicht des Heren”. Het is alsof hij zeggen wil: “Je zult nu wel niet meer naar mij omkijken”. Maar daarin vergist hij zich, hij denkt té menselijk over God, dat kan namelijk ook. Ook al verbergt God Zijn Aangezicht voor hem, Hij is er nog wel, in de hemel en bij allen die Hem zoeken. Maar eenmaal zal Hij weerkomen, dat weten we door het geloof en dan zullen Abel en allen die na hem hetzelfde onrecht geleden hebben ook merken dat hun schreeuw in de hemel gehoord is.

Aan het einde van dit hoofdstuk staat dat men in de dagen van Enos begon de Naam des Heren aan te roepen. Ik geloof niet dat dit betekent dat men toen vromer werd en tempels ging bouwen of iets dergelijks. Het is de eerste maal dat hier in de bijbel gesproken wordt van de Naam des Heren. Dat betekent dat men de afstandelijkheid van God gaat beseffen en men merkt niets meer van Hem, maar men weet nog van Hem uit oude verhalen – God is een Naam geworden. En zo is het gebleven, slechts aan enkele uitverkorenen verschijnt Hij nog. Maar met Zijn liefde is Hij bij ons en soms leidt Hij ons door onzichtbare hand en wij zijn bij Hem, als we gelovig aan Hem denken.

Het verhaal gaat verder en legt er de nadruk op dat deze eerste daad van geweld uitliep op geweldenarij over de gehele linie, dat was de grote zonde der eerste mensen en dat was de bedoeling van satan. God zegt: “Door hun schuld is de aarde vol geweldenarij” (Gen. 6:14).

Satan zegt nooit hele leugens, maar altijd halve scheef getrokken waarheden. ‘Dan zult ge gelijk God zijn’ – dat is dezelfde boodschap die het evangelie ons leert, Gods navolgers zijn en gelijkvormig aan Christus. We moeten inderdaad gelijk God worden, dat lag immers al in het scheppingsvoornemen uitgedrukt: ‘naar Ons beeld en Onze gelijkenis’. Alleen, het evangelie heeft het over Gods liefde en de satan over Gods macht. En speciaal wil hij Adam en Eva wijsmaken dat zij ook het kwaad moeten leren kennen en beheersen. Maar dat kan God alleen. Daar moeten we ons ver van houden. Het grote gebod is: gij zult liefhebben, niet: gij zult machtig worden.

Dat laatste heeft de duivel gezegd en dat is wat de mens altijd wil: machtig als God, heersen over alles en niet: liefdevol als God.

Deze tendens van macht en geweld heeft zich gedurig voortgezet in verdrukking en genocide en ook het grote probleem dat onze generatie tracht op te lossen is op welke manier men het snelst de meeste mensen kan doden. Aan geen technische opgave wordt zoveel geld en denkkracht besteed, daarbij vergeleken heeft de geweldenarij die aan de zondvloed vooraf ging nog niet veel te betekenen. De meest uitgesproken vertegenwoordigers van macht vinden we in de dictaturen, die thans al een steeds groter deel van de wereld gaan beheersen. De dictators gaat het alleen om macht en voor de zondige mens heeft macht altijd de tendens in zich tot eigen verheerlijking te dienen. De eindontwikkeling die de bijbel daarvan ziet, is de antichrist, de negatieve God.

Maar keren we tot ons verhaal terug.

De geest van Kaïn, waar goed en kwaad zo dramatisch dooreen liepen, heeft een stempel gezet op de mensengeschiedenis Volgens de bijbelse gegevens was hij de grondlegger der cultuur. Hij was de eerste die een stad heeft gebouwd en steden zijn altijd grote cultuurcentra geweest, maar tegelijk poelen van ongerechtigheid. Nergens is zoveel misdaad, ellende en prostitutie als in de grote steden. Men heeft ze wel etterbuilen van de aardbodem genoemd. En nog steeds gaat de urbanisatie door, speciaal de laatste tijd.

Uit Kaïns geslacht kwam Jubal voort, ‘de vader van allen die de citer en de fluit bespelen’ en ook Tubal Kaïn ‘de vader van allen die koper en ijzer bewerken’¹⁵ en de vader van deze beiden was de gewelddenaar Lamech. Dit tweeslachtig karakter van bruto geweld en fijne beschaving heeft de hele mensengeschiedenis doortrokken. Er zijn altijd doodslag en oorlog geweest en daarnaast een hoge ontwikkeling van kunst, techniek, wetenschap en godsdienst. Want ook Kaïn was ondanks zijn zonde toch een godsdienstig mens. Hij zei tegen God: “mijn misdaad is te groot om de straf ervoor te dragen” en God liet hem niet los, maar maakte hem tot Zijn beschermeling.

Zo beschrijft het boek Genesis het allereerste begin der mensheid vóór de zondvloed als prototype van heel de geschiedenis der eeuwen, die zich daarna tot nu toe ontplooid heeft. Het kernpunt van het Genesisverhaal is de tegenstelling tussen het gehoorzamen aan God of het gelijkwaardig willen zijn aan God en zelfstandig te bepalen wat goed of kwaad is, of korter gezegd: God dienen of het eigen ik.

Onze generatie kent dit gezichtspunt niet meer, maar heeft een ander model van menselijke ontwikkeling, waarin niet meer de verhouding van de mens tot God centraal staat, maar de onderlinge menselijke verhoudingen. Het hele leven met zijn strijd, teleurstellingen en idealen is geseclariseerd. Het gaat om de

¹⁵ Volgens Maartje van Tijn pag. 150 gaat het hier over moordwapens

maatschappelijke structuur, en de gelijkheid van mens en God en Zijn gebod komen er niet meer in voor.

We menen het goed en willen geweldenarij uitbannen, humaniteit en democratie zijn de sleutelwoorden van alle goedwillende mensen. In onze tijd wordt dwars tegen de gewelddadige tendensen in veel gedaan voor de vrede, de bestrijding van honger en verdrukking en gedroomd van een betere wereld. Maar de toestand van de wereld, zoals zij thans is, is voor de moderne mens niet meer het gevolg van de ongehoorzaamheid aan God, maar eenvoudig een gegeven waarvan men nu eenmaal uit moet gaan. Men is het verhaal van Adam en Eva vergeten en het vertrekpunt van de geschiedenis ligt na de zondvloed, toen alles al fout was gegaan en daarmee staan we met alle goede wil op een doodlopend spoor. Wij zouden weer moeten kunnen uitgaan van Adam van vóór de zondeval, maar die is er niet meer evenmin als het paradijs, waarin hij leefde. Kwaad en leed zijn onlosmakelijk met de wereld verbonden en de nakomelingen van Adam na de zondeval zullen het nooit meer kunnen goedmaken. We kunnen de geschiedenis niet terugdraaien, niet met een schone lei beginnen, niet meer in het paradijs geboren worden om samen met God een vreugdevolle levensweg te gaan.

De apostel Paulus heeft blijkbaar eenzelfde gedachtegang, als hij spreekt van een tweede Adam en een nieuw begin. Alleen Hij kan de vermenging van goed en kwaad ongedaan maken.

Dus toch een nieuw begin? Maar daar ziet het voorlopig niet naar uit. Na het paradijsverhaal lijkt er eerder een soort verstarde stilstand te komen in de verhouding tussen God en de mens. Menselijkerwijs gesproken is het alsof God het nu ook niet meer weet hoe het nu verder moet gaan met Zijn schepping. Er is iets grondig mis. Als we de volgende hoofdstukken lezen tot Gen. 6:4 zien we er geen lijn meer in, ze maken de indruk van afwachting en onzekerheid. In werkelijkheid liggen er diepe geheimen in verborgen van Gods bestel, waarin wij geen patroon zien. Hoe zou het ook verder moeten? Dat van de beide zonen van Adam en Eva de een de ander doodslaat, is een schokkend en weinig belovend begin van de ontwikkelingen na het paradijs. Een slecht voorteken voor het vervolg van de mensheidsgeschiedenis.

Het eerste antwoord van God daarop is duidelijk, Hij is ontzet en vertoornd en vervloekt Kaïn. Dat hadden we verwacht en we begrijpen het, maar verrassend is dat God vlak daarop weer een teken aan Kaïn stelt tot zijn bescherming. Niemand mag hem iets aandoen en eigen rechter spelen. Dit lijkt een absolute grenstelling aan verder geweld en doodslag, een geweldloze wereld. Maar aan de andere kant weer: die het toch doet, zal zevenmaal gewroken worden. Hier staat de gerechte toorn van God tegenover Zijn barmhartigheid. En Lamech slaat een man dood om een wond en pocht: Kaïn wordt zevenvoudig gewroken, maar Lamech zevenenzeventig maal! En dat laat hij niet aan God over, hij zal het zelf doen. Het geweld rolt voort als een onweerstaanbare lawine, zoals we in het slot van het vorige hoofdstuk besproken

hebben. De schepping is er door de komst van de mens niet op vooruitgegaan, zoals de bedoeling was.

Dit gedeelte van het Genesisverhaal eindigt met een heel vreemde notitie. In Gen. 6:1-4 lezen we dat toen de zonen Gods zagen dat de dochters der mensen mooi waren, namen zij daaruit vrouwen die ze verkozen, en verder dat er toen reuzen op aarde waren. Dat klinkt als een herinnering aan oude sagen, maar beter kunnen we zeggen dat we in oude sagen nog herinneringen vinden aan deze gebeurtenissen, evenals aan de zondvloed. In elk geval heeft de schrijver het echt bedoeld. Van reuzen weet de evolutieëer ook. De lengte van de meeste mensachtigen was voor mannen 1,60 m en voor vrouwen 1,45 m. Men schijnt echter ook fossielen gevonden te hebben van zo'n grootte, dat in verhouding daarmee de lengte van deze wezens wel 4 meter kan zijn geweest. Dit lijkt overdreven, maar in elk geval waren we veel groter dan de andere mensachtigen, men noemde ze de gigantopithecus en de meganthropos. Zij schijnen geleefd te hebben in Europa, Azië en Afrika ongeveer 400.000 jaar geleden. Met 'zonen Gods' kunnen we minder goed overweg, het zijn in de bijbel hemelse wezens, hemelingen (Ps. 29:1). In positieve zin komt de uitdrukking 'zoon der goden' voor in Daniël 3:25, maar hier zullen we eerder moeten denken aan Job 1:6 en 2:1, waar de uitdrukking een negatieve klank heeft en dat is in onze tekst zeker ook het geval. We moeten dan denken aan duivels, dus gevallen engelen, in mensengedaante en dat is in elk geval minder wonderlijk, ja zelfs beter voorstelbaar op haar plaats aan het eind van de voorgeschiedenis. Niet alleen God is bezig met de mens, die Hij schiep, maar ook de satan zet zijn werk voort en zendt zijn trawanten in mensengedaante om de vrouwen te verleiden in de dubbele zin van het woord.

Dan wordt in Gen. 6:5 de draad van het scheppingsverhaal weer opgevat. De Heer zag dat het helemaal verkeerd ging op aarde, het is Hem als we ons zo mogen uitdrukken uit de hand gelopen. Hij heeft er verdriet van en spijt, dat Hij er ooit aan begonnen is. Het hoopvolle lied der zeven dagen met de herhaalde jubel der goddelijke blijdschap, omdat alles zo goed was, is veranderd in een tragedie en tenslotte staat er: "Toen de Here zag dat de boosheid des mensen groot was op de aarde en al wat de overleggingen van zijn hart voortbrachten te allen tijde slechts boos was, berouwde het de Here dat Hij de mens op aarde gemaakt had en het smartte Hem in Zijn hart." En God besluit er een eind aan te maken door de zondvloed. Maar dan – hoe menselijk is ook hier alles beschreven – schijnt God dit bij nader inzien toch te radicaal te vinden. Er is nog één mens over die rechtvaardig was en die mag niet de dupe worden van het naderend gericht over de zonden van anderen. (Hetzelfde motief vinden we later in het gesprek van Abraham met de Heer over Sodom en Gomorra). Dan wordt de ark gebouwd om Noach en zijn gezin te redden – en de dieren die het tenslotte ook niet konden helpen. Het lijkt een nieuw begin en het is in elk geval een aanloop daartoe. Maar Noach en zijn nakomelingen zijn ook met zonde bekleet. De vergeldingsstraf blijft ook na dit nieuwe begin het enige

rechtsbeginsel: “Wie des mensen bloed vergiet, diens bloed zal vergoten worden“. Maar dat is geen echte vernieuwing, zonde en schuld blijven en worden niet verzoend.

De eerste reddingspoging lijkt mislukt, de redding van Noach heeft niet doorgewerkt en de straf van de zondvloed heeft geen heiliging der mensheid teweeggebracht. Het lijkt dan of God Zich terugtrekt. Als Hij een mens was geweest, zou Hij gezegd hebben: “Ze zoeken het verder zelf maar uit, Ik trek mijn handen er van af”. Maar God is geen mens en er volgt een eeuwenlange stilte in de hemel.

Als de bijbel zegt: “het smartte Hem” mogen wij ook zeggen dat het is, alsof God in deze eeuwenlange stilte in droefheid verzonken was, omdat Hij een plan beraamde dat zo uitzonderlijk smartelijk voor Hemzelf was, dat zelfs Zijn oneindige liefde voor de mens er moeite mee had

Intussen neemt de geschiedenis zijn loop. Voor de nakomelingen van Noach wordt de oude draad van vóór de zondvloed weer opgevat en in Gen. 10 gaat de profane mensheids-geschiedenis generaties lang verder. We gaan nu langzamerhand bekende historische namen tegenkomen: Babel, Ninevé en Assur, Gaza, Sidon en de Kanaänieten. We staan nu echt midden in de vaart der volken en God schijnt Zich er niet meer mee te bemoeien, Zijn Naam komt er niet meer in voor. Slechts eenmaal is dat het geval in verband met een groot man uit die tijd: ‘Nimrod de eerste machthebber op aarde’. In latere verhalen wordt deze blijkbaar genoemd ‘een geweldig jager voor het aangezicht des Heren’. Hier wordt dus Gods Naam nog eenmaal gebruikt, maar alleen als een bijvoegsel tot meerdere glorie van Nimrod. Zo begint de geschiedenis der volken, die zich tot in onze tijd voortzet en waarvan we de laatste gebeurtenissen in de krant kunnen lezen.

Dan volgt hoofdstuk 11, waar God even in voorkomt, omdat Hij nog eenmaal als het ware incidenteel ingrijpt als tegenhouder van een stormachtige mensheidsontwikkeling die dreigt plaats te grijpen. Dat is bij de torenbouw van Babel, als de mensen al hun krachten samenbundelen om iets groots tot stand te brengen. God vindt dat een heilloze ontwikkeling en zegt: “Dit is het begin van hun streven, nu zal niets van wat zij denken te doen voor hen onuitvoerbaar zijn”. Dat wil zeggen, nu gaat de mens zijn eigen lot in handen nemen en daar kan niets goeds uit voortkomen, want zonder het te weten zijn ze bezig een duivels plan uit te voeren. Hun kennis en macht zullen zo groot worden, dat ze tenslotte alles zullen kunnen en ze weten niet waar het naar toegaat, ze staan op een verkeerd spoor. Het is erger dan de wijd verspreide maar toch min of meer op zichzelf staande geweldenarij van vóór de zondvloed. Want nu wordt alles georganiseerd, met goede bedoelingen misschien, maar God weet welke satanische macht hier achter zit en waar het op uit moet lopen. Zonder Zijn ingrijpen zou de mensheid allang zichzelf vernietigd hebben. En God heeft een ander plan, daarom houdt hij de torenbouwers tegen. Ditmaal geen verdelging zoals bij de zondvloed, maar wel een vertraging der ontwikkeling door de

spraakverwarring. Maar op den duur zal het nadeel daarvan toch gecompenseerd worden door de geweldige groei der communicatiemiddelen en God weet dat het Babylonische streven toch doorgaat.

Het lijkt – om weer beeldend te spreken – of God uit Zijn eeuwenlange zwijgen met een schok ontwaakt is. Er is ineens haast bij, het kan niet langer wachten. Die indruk maakt het op ons, vertragingen en haast. Dat is later Petrus ook opgevallen en in dat verband schrijft hij: “één dag is bij de Here als duizend jaar en duizend jaar als één dag” en vervolgt dan: “De Here talmt niet met de belofte”, al lijkt het zo. Ook nu wacht de gemeente al eeuwen op de Heer en Zijn beloften, maar het laatste woord, dat Hij ons achter liet, blijft toch: “Ik kom spoedig”.

Zo leek het toen ook, want de moederbelofte aan Eva was al lang geleden en vergeten. Maar nu na de schok van de torenbouw van Babel begint ineens de vervulling met de roeping van Abraham. De vloed der volken die zich na de spraakverwarring over de hele wereld verspreid heeft, laat de bijbel voorlopig voor wat het is. Alle aandacht wordt nu slechts geconcentreerd op één klein volk, daar gaat verder de hele bijbel over. En wat in dat volk Israël gebeurt, beheerst de hele geschiedenis en ons eigen leven.

Ik wil er weer op wijzen dat we hier niet in dogmatische, maar in verhalende trant over God spreken, niet als leer maar als geschiedenis. Wij zijn ons er diep van bewust dat “Gods gedachten hoger zijn dan onze gedachten en Zijn wegen hoger dan onze wegen” en wij kunnen die alleen maar weergeven en ze tot ons laten doordringen als we ze transponeren in menselijke gevoelens en overwegingen. Dat is ook de manier, die de bijbelschrijvers herhaaldelijk toepassen. We kunnen het voorgaande dan als volgt samenvatten: God wil in Zijn grote liefde de schepping niet aan satan overlaten, maar verlossen. Hij heeft geleerd van Zijn experiment met de zondvloed en Noach, maar zo eenvoudig ging het niet. Noach was wel rechtvaardig, maar ook een zondaar. Er moet weer helemaal opnieuw begonnen worden en een nieuwe Adam komen, een zondeloos mens, die de zonden van alle mensen op zich neemt en weer goed maakt en hun schuld uitwist. Maar dat eist een lange voorbereiding, die hier bij de roeping van Abraham begint en pas haar voltooiing bereikt als Gods eigen Zoon die nieuwe mens wordt. Wat daartussen ligt, kunnen we niet missen, het is de overgang naar de eindtijd, die met Christus aanvangt. Hij is het antwoord op de vragen, die de geschiedenis van schepping en zondeval bij ons achterlieten. We komen hier bij de feitelijkheden van schuld en verzoening. Ik heb dit onderwerp besproken in een vorig boek¹⁶ en beperk me hier tot het verhaal van Jezus, de tweede Adam.

¹⁶ “De wondere wereld van het geloof” pag. 86-95. Zomer en Keuning.

7. De laatste Adam

Met de komst van Christus is een nieuw tijdperk ingegaan in de geschiedenis van God en de mensen. Er zijn dan al duizenden jaren voorbijgegaan, maar nu beginnen we de jaren opnieuw te tellen, de laatste fase is ingegaan van wat de eindtijd heet. In Genesis 12 begon de versmalling van de bijbelse geschiedenis van alle volken. Het gaat daarna alleen nog maar over Israël en nu zien we hoe de bemoeienis van God met dat volk zich verder versmalt en tenslotte uitloopt op de geboorte van één enkel mens, en vanaf dat ogenblik gaat het heil zich weer verbreden vanuit Israël over alle volken.

Op verborgen wijze werd de komst van Christus voorbereid in de lange moeitevolle geschiedenis van Israël. We mogen het natuurlijk niet met de evolutie vergelijken, want Christus is dezelfde gisteren, heden en tot in eeuwigheid. Hij was ook “in den beginne” zegt Johannes. Maar wel heeft de kerk altijd in bepaalde figuren en gebeurtenissen van het Oude Testament voorafschaduwingen gezien van de komende Messias. We denken dan aan Mozes, die zijn volk verlost uit Egypte en zijn leven wil geven tot verzoening van hun zonden (Ex. 32:32), aan het offer van Abraham van zijn ‘eniggeboren zoon’, aan Elia als Zijn voorloper en aan Elisa die rondging goeddoende, aan Davids strijd en koningschap. En dan eindelijk als Gods tijd rijp is, komt Zijn Zoon Zelf op aarde – maar er zit geen climax in vergeleken met Zijn voorlopers. Hij is geen leider als Mozes, geen vorstelijke held als David, geen indrukwekkende figuur als Elisa, die de groten der aarde de waarheid aanzegt; Hij is de lijdende knecht des Heren, Die gekomen is om de zonden der wereld te verzoenen.

Dit alles is weer menselijk bezien en een schematische voorstelling van Gods bemoeienis met de wereld. Langs deze smalle weg van Israëls geschiedenis lag het eindeloze gebied der andere volken om wie God Zich ook bekommert, maar dat is ons niet geopenbaard. Wel worden ze telkens terloops genoemd, hetzij als vijanden hetzij als mensen die er eigenlijk ook bij horen, maar een duidelijk beeld van Gods bemoeienis met hen krijgen we niet. Dat is kennelijk niet de bedoeling. God vertelt ieder zijn eigen verhaal. Israël had zijn geschiedenis en de volken de hunne.

In het Nieuwe Testament wordt dat anders, met Christus komt een nieuw begin zoals Adam een begin was. In Hem krijgt Gods liefde gestalte in de wereld en in Hem wordt alles weer onder één noemer gebracht. Wij kunnen er niet begrijpend of verklarend over spreken, alleen maar eerbiedig verwonderd. Het mysterie blijft, maar krijgt een liefdevol karakter. Het was er altijd al, maar verborgen in de eeuwigheid.

God staat boven de tijd, voor Hem is er geen vóór en geen na, dat geldt ook voor het verzoenend werk van Christus, Die de zonden der wereld, bedreven van de eerste mens tot de laatste, op Zich heeft genomen. Dat is het geheim, waarvan Paulus in de brief aan Efeze zegt dat het van eeuwenher (van de grondlegging

der wereld af) verborgen is gebleven in God, de Schepper aller dingen ... naar het eeuwig voornemen, dat Hij in Christus Jezus onze Heer heeft uitgevoerd. Hier spreekt Paulus over de Schepper aller dingen, maar heel anders dan wij tot nu toe in dit boekje gedaan hebben. Wij spraken heel mensvormig over Hem en zagen Hem in het begin van de tijd bezig te scheppen en die schepping te beschermen tegen de macht van de boze. Hoe Hij met de eerste mensen sprak en plannen ontvouwde over de redding der mensheid en hoe die telkens weer door de satan doorkruist worden. Het leek een strijd, waarvan wij slechts fragmenten zagen aan de oppervlakte en waarvan de uitkomst onzeker leek. Paulus kende de eerste hoofdstukken van Genesis ook en zal er zijn gedachten over hebben gehad zonder ze helemaal te begrijpen, maar na de komst van Christus ziet hij dat er in 'God de Schepper aller dingen' van eeuwen her een geheim verborgen was dat Hij pas in Christus geopenbaard heeft.

Wij kunnen dit woord van Paulus niet nader uitleggen, het leeft in ons als iets dat buiten ons begripsvermogen ligt. We kunnen het slechts navertellen zoals het in de geschiedenis tot ons is gekomen. Het is de samenvatting van het verhaal dat in het paradijs begon en waarvan het slot in de eeuwigheid ligt. Paulus ziet Christus altijd in het licht van de Schrift en drukt zich ook graag schriftuurlijk uit. Het kan haast geen toeval zijn als hij in Fil. 2:7 van Hem zegt: "Hij is de mens gelijk geworden". Het gelijk worden van de mens aan God is in het scheppingsverhaal het centrale punt van de zondeval. De duivel had immers tot de mens gezegd: als ge goed en kwaad kent, zult ge gelijk aan God zijn. Toen de mens op de verleiding inging, werd hij in de diepste ellende gestort, want hij kan het kwaad niet kennen zonder eraan ten gronde te gaan, ver van God in de buurt van de duivel en de dood. Nu daalt Jezus Zelf af naar dit diepste punt om daar plaatsvervangend opnieuw te beginnen. Hij wordt aan de mens gelijk. Deze gedachte ligt ten grondslag aan Paulus' hymne in Fil. 2:5-11 over de vernedering van Christus.

Als Adam Gods zoon wordt genoemd, betekent dat, dat hij door God geschapen is, maar Jezus was van eeuwigheid Gods Zoon. Adam droeg Gods beeld en gelijkenis en over Jezus wordt op soortgelijke wijze gesproken maar toch anders. Hij was 'het beeld van de onzichtbare God, de afstraling van Gods heerlijkheid en de afdruk van Zijn wezen, in Hem woont de volheid van God lichamelijk'. Jezus was zelf het vleesgeworden Woord Die alle dingen gemaakt heeft en Zijn komst op aarde kunnen we zien als het herstel en de voortzetting van Zijn scheppingswerk. Daarin is Hij waarachtig God. Maar Hij vervult ook de plaats van Adam en doet het werk dat Adam had moeten doen. Daarin was Hij waarachtig mens. Hij moet eerst goedmaken, wat Adam bedorven had en zal dan alle dingen weer vernieuwen te beginnen met de mens zelf. Daarin was Hij God en mens. Wij die uit Adam geboren zijn, moeten ook uit Hem weer geboren worden, dat is een van de grondgedachten in de prediking van het Nieuwe Testament.

Jezus zegt tot Nicodemus: “De wind blaast waarheen hij wil en gij hoort zijn geluid en ge weet niet vanwaar hij komt of waar hij heengaat; zo is een ieder die uit de Geest geboren is” (Joh. 3:8). Het is een herinnering aan wat in Gen. 2 van Adam wordt gezegd: “de Here God blies de levensadem in zijn neus; alzo werd de mens tot een levend wezen”. Dat is de taal en gedachtewereld, waarin we hier moeten denken en die we ook bij Paulus vinden: “de eerste mens Adam werd een levende ziel, de laatste Adam een levendmakende geest”.

We weten niet of Lucas, toen hij zijn evangelie schreef, deze tekst van Paulus heeft gekend – tijdrekenkundig zou het wel mogelijk zijn – maar hij heeft de overeenkomst tussen Christus en Adam ook gezien en in zijn bericht over de verzoeking in de woestijn trekt hij een duidelijke parallel. Er is overeenkomst maar ook verschil. In beide gevallen is de duivel de eerste die tot de mens – die op aarde is om God te vertegenwoordigen – komt om hem te verzoeken. Maar voor Jezus is het oneindig veel moeilijker dan voor Adam. Deze was door God gewaarschuwd, maar Jezus werd onvoorbereid op de proef gesteld. Hij stond er alleen voor en in zeer ongunstige omstandigheden. Adam was in het paradijs en Jezus in de woestijn en in beide gevallen gaat het om eten of gehoorzamen.

Voor Adam was geen zelfverloochening nodig, zijn weg ging alleen omhoog. Als hij gehoorzaam was, mocht hij van alle vruchten eten en als hij er een at, was zijn honger gestild en nieuwe kracht en levenslust doorstroomden hem. Hij nam geen tweede als het niet nodig was, hij kende de begeerte nog niet. Hij zag slechts vreugde om zich heen en geen verdriet, hij werd gerespecteerd door alle schepselen en stond aan het begin van een grootse menselijke cultuur, hij kon alles proberen en het zou een succes worden. Hij was in zijn gehoorzaamheid aan God een gezegend mens. Jezus zag enkel ellende om zich heen, lafheid, hebzucht, onrecht en haat. Hij had niet anders dan Zijn gehoorzaamheid aan God. Jezus was 40 dagen in de woestijn en tenslotte kreeg Hij honger en toen herinnerde de duivel Hem er aan dat Hij immers aan God gelijk was en best van een steen brood kon maken. Maar Jezus bleef gehoorzaam aan Zijn roeping Zichzelf te ontledigen en aan de mensen gelijk te worden ook al betekende dit honger. Toen werd de duivel nog duidelijker: ik ben de heer der wereld en kan U alle macht en heerlijkheid geven als U mij aanbidt. Jezus antwoordt dat God gezegd heeft dat dit niet mag. Nog een keer dringt de duivel aan door zelf een woord van God te citeren: Hij heeft gezegd dat Hij Zijn engelen zal gebieden en ze zullen je op de handen dragen. Hij heeft Jezus dan op het dak van de tempel gebracht en op het plein ervoor moeten we ons de mensenmenigte voorstellen. Als ge er nu af springt, hoeft ge niet meer te prediken, geen zieken te genezen of te verkondigen dat ge Gods Zoon zijt – deze sprong en dan door de engelen gedragen te worden, dat zal voldoende zijn om de mensen te overtuigen. Hij weet hoe dol de mensen zijn op het spectaculaire succes, daar lopen ze achteraan en hoe de gelovigen verlangen naar het flamboyante wonder. Maar Jezus weet, dat Hij God niet kan en mag dwingen.

De verzoeken van de duivel zijn eigenlijk adviezen voor iemand die wil heersen en daarvoor de mensen op zijn hand moet krijgen, dus voor een dictator of in het algemeen voor iemand met politieke ambities. Daarvoor zijn ze doelmatig en in de een of andere verkapte en aangepaste vorm nog actueel en worden veelvuldig opgevolgd.

Maar Jezus is gekomen om te dienen, Hij wil gehoorzaam Zijn weg gaan, ook al weet Hij dat diezelfde menigte Hem dan zal verwerpen in plaats van bejubelen. Zoals de verzoeking van Adam beslissend was voor de menselijke afval van God, zo is de verzoeking van Jezus beslissend voor allen die in het geloof Hem willen volgen. En zoals wij afstammelingen zijn van de eerste Adam, zo kunnen wij het ook zijn van de laatste. Jezus heeft gezegd dat daarvoor een nieuwe geboorte nodig is uit de Heilige Geest en Hijzelf is die levendmakende Geest. Nog eens geboren worden, dat betekent opnieuw beginnen en dat is iets wat we allemaal wel eens zouden willen, een stukje van ons leven nog eens overdoen. Dat kan helaas niet, gedane zaken nemen geen keer. Maar God heeft ons in de verzoening der zonden als het ware een herkansing gegeven. De voorwaarde om die goed te benutten is dezelfde als die voor Adam, niet autonoom willen zijn gelijk God, maar Zijn geboden gehoorzamen. Dat betekent dicht bij Hem leven om te gewinnen aan Zijn wil... En God wil weer met ons leven zoals met Adam vóór de zondeval, zo toegankelijk en zo dichtbij. Maar willen we dat werkelijk?

Wij staan zo ambivalent tegenover God, wij weten dat Hij goed is en liefdevol en dat in Hem waarachtig levensgeluk ligt, maar tegelijk wijzen we Hem af en willen het geluk in onszelf zoeken. We kunnen niet zeggen dat wij de dupe zijn van Adams val en gestraft worden door de zonde van onze voorvader, want we stemmen dagelijks met hem in. Wij willen onszelf en niet God, althans iets voor onszelf buiten God om. Al willen we nog niet met God breken, zoals de verloren zoon met zijn vader, dan toch wel zoals de oudste zoon zo nu en dan eens feest viert zonder Hem. Een vakantieplekje buiten het permanente werkgebied der gehoorzaamheid. Ieder mens verlangt soms naar een ogenblik waarop hij eens helemaal kan doen wat hijzelf wil, bijv. eens uitvaren tegen een ander en eens precies zeggen hoe je over hem denkt. Dat is het cruciale in de zondeval, dat we ons van God afwenden en onze eigen weg gaan. Daaruit vloeit vanzelf ongehoorzaamheid aan Zijn geboden voort. Zolang we 'in Hem' zijn, is het bij wijze van spreken makkelijker om gehoorzaam te zijn dan te doen wat we zelf willen. In gehoorzaamheid ligt dan de vreugde, dat is hetzelfde als wat Jezus zegt, dat Zijn juk zacht en Zijn last licht is.

Voor de eerste mens was die gehoorzaamheid gemakkelijk, want het ging gepaard met meer levensvreugde. Voor ons is dat anders, wij moeten veel weerstanden overwinnen om van ons eigen ik – als ik het zo uitdrukken mag – weer op God over te schakelen. Het ik heeft de centrale plaats in ons leven ingenomen. De opvoeding tot aanpassing aan de samenleving draagt daartoe bij. De mens wil nog altijd méér zijn, al is het dan niet gelijk aan God, dan toch

minstens gelijk aan, maar liever méér dan, andere mensen. Wij zitten vol gevoelens van rivaliteit en van behoefte om te tonen wat we kunnen. Dat is ongetwijfeld ook één van de redenen waarom de wedstrijd sport zo geliefd is en zoveel mensen aanspreekt. Daarin kan heel wat afgereageerd worden, niet alleen door de spelers zelf maar ook door de kijkers op de tribune en voor de televisie die zich met hen vereenzelvigen. Het gevaar is dat het spelelement verloren gaat en alleen het belang gaat overheersen. Dat gebeurt vaak in de sport en vrijwel altijd in het gewone leven van zaken doen en politiek. Wij mogen spelen voor Gods aangezicht, maar niet elkaar naar het leven staan, en daar beginnen we aan als we de ander iets van zijn vreugde en vrijheid benemen en ons als de meerdere manifesteren.

Wij vermijden instinctief de gemeenschap met God, want tegenover Hem voelen we ons nederig en beschaamd en dat zijn juist gevoelens, die we stelselmatig geleerd hebben te onderdrukken. Dat komt vooral naar voren in de geestesgesteldheid van onze tijd en onze maatschappij; er worden zelfs radiocursussen gegeven in assertiviteit (zelfbevestiging). De opwekking, die we krijgen, is om onszelf te zijn als hoogste vorm van levensontplooiing. We worden aangespoord om ons niet te schamen voor onze fouten, maar er openlijk voor uit te komen onder het motto: zo ben ik nu eenmaal en je hebt me te nemen zoals ik ben. Er ligt in al deze dingen op zichzelf wel een element van waarheid, maar ze worden zo vaak verkeerd gebruikt en verkeerd begrepen. Laatst las ik in een artikel van een predikant: “zoals je bent, ben je goed” en zelfs “zoals God je geschapen heeft”. Zulke ruimhartig en troostend bedoelde uitspraken zijn toch wel erg ondoordacht en verwarring stichtend. We zijn niet goed, zoals we zijn en we zijn ook niet meer, zoals God ons geschapen heeft. Dat was alleen Adam vóór de zondeval, God wil ons juist anders hebben dan we zijn, zodat Hij ons weer kan liefhebben. We moeten ons ook niet in de war laten brengen door de christelijke notie dat God zondaren liefheeft, want Zijn liefde is er op gericht dat we ons voor de zonde schamen en vergeving vragen om de gemeenschap met Hem weer te herstellen. Er is geen diepere en heilzamere zelfkennis dan schaamte, maar juist valse schaamte staat tegenwoordig hoog aangeschreven in de omgang. Wij willen liever flink lijken dan vroom, liever zelfstandig en opstandig dan gehoorzaam. In dat opzicht zetten de gevoelens van Adam – of laten we liever zeggen van de primitieve eerste mensen – van zo’n 10.000 jaar geleden zich voort tot in onze eeuw. Zij waren blij met het leven, voelden zich als heren der schepping, maar de gedachte kwam in hen op om dit buiten God om te zijn en daardoor verloren zij het paradijs.

Wij zullen van de aarde geen paradijs meer kunnen maken, die kans heeft Adam voorbij laten gaan. Dat kon Jezus ook niet meer en Hij spreekt er niet meer over, behalve eenmaal op Golgotha tegen een stervende aan wie deze wereld niets meer te bieden had. Wij kunnen – maar dan moeten we nog heel veel voorspoed hebben – van deze zondige wereld op z’n hoogst één grote welvaartsstaat maken zonder God, waarin de mensen langzaam ondergaan in

hun ruzies en in hun vuil. Het enig goede, wat wij op deze aarde nog kunnen doen, is gehoorzaamheid aan God en met Hem de ergste nood lenigen naar de wetten van Zijn Koninkrijk. En over dat laatste heeft Jezus veel gesproken, niet vertellend zoals iemand over het paradijs zou kunnen vertellen, maar verkondigend als gebod. En Hij heeft ook gezegd waar het dan voor ons op aankomt: ons leven verliezen, dat betekent ons eigen ik verloochenen en Hem navolgen in gehoorzaamheid en geloof.

Voor de één ligt die gehoorzaamheid in het doen van zijn plicht, het trouw vervullen van de taken die voor hem liggen, in liefde, vriendelijkheid en zachtmoedigheid in eigen kleine omgeving, voor de ander in verzet en misschien strijd tegen verkeerde toestanden in de maatschappij, voor sommigen in het uitgaan naar verre landen om daar te helpen, voor weer anderen een blijmoedig gedragen lijden. Elk mens heeft zijn eigen gehoorzaamheid aan de roeping die voor hem ligt. Dat kan moeilijk zijn, maar God heeft ons één groot teken gegeven ter bemoediging. Jezus stond op uit de doden en Hij schept een nieuwe aarde, die weer geheel paradijs zal zijn en daar zullen we met Hem leven. Daardoor kan ons geloof tevens hoop worden. (1 Petr. 1:21).

Van de eerste Adam tot de laatste, dat is de geschiedenis van God en de mens waar wij in kunnen leven en onze bestemming vinden. Gehoorzamend.

Arnhem, 1987